UNIVERSITAT DE BARCELONA

Grau de filologia catalana

Treball de Fi de Grau

Curs 2024-2025

ASSASSINAT A LA RIBA DE L'EBRE: TRANSCRIPCIÓ I ANÀLISI D'UN PROCÉS JUDICIAL TORTOSÍ D'INICIS DEL SEGLE XVII

Oriol Pérez Fernàndez

Tutora: M. Àngels Massip i Bonet

Barcelona, 19 de juny de 2025

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Coordinació d'Estudis
Facultat de Filologia

Gran Via
de les Corts Catalanes, 585
08007 Barcelona

Tel. +34 934 035 594
fil-coord@ub.edu
www.ub.edu

Amb aquest escrit declaro que sóc l'autor/autora original d'aquest treball i que no he emprat per a la seva
elaboració cap altra font, incloses fonts d'Internet i altres mitjans electrònics, a part de les indicades. En el
treball he assenyalat com a tals totes les citacions, literals o de contingut, que procedeixen d'altres obres.
Tinc coneixement que d'altra manera, i segons el que s'indica a l'article 18, del capítol 5 de les Normes
reguladores de l'avaluació i de la qualificació dels aprenentatges de la UB, l'avaluació comporta la
qualificació de "Suspens".

Barcelona, a 19 de juny de 2025

Signatura: [redacted]

Membre de: LERU

Reconeixement internacional de l'excelència

hr B:KC Barcelona Knowledge Campus HUBC Health Universitat de Barcelona Campus

A mons pares, qui sempre m'han donat suport incondicional, fos quin fos el repte. A Àngels, per la gran ajuda en la transcripció. I a Ari, per sempre fer-me costat.

RESUM

L'anàlisi lingüística de textos antics permet copsar com era la llengua en el passat, entendre'n més a fons el contingut i esbrinar quina evolució —siga fonètica, morfològica o lèxica— ha tingut el català al llarg dels segles. L'objectiu del present treball és transcriure un judici inèdit de principis del segle XVII custodiat a l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre, localitzat a Tortosa. El procés judicial, datat l'any 1604, és convocat per a empresonar els assassins de Joan Carot, un espardenyer xertolí trobat mort a la plaça de la Ribera de Tortosa. En el document es registren diversos testimonis lingüísticament força rics, que descriuen els costums de l'espardenyer, com anava vestit i amb qui es relacionava. Posteriorment, se'n fa una anàlisi lingüística per tal de donar compte dels principals trets lingüístics que s'hi poden trobar del tortosí de l'Edat Moderna i si s'han mantingut en l'actualitat.

Mots clau: anàlisi lingüística, transcripció, procés judicial, català tortosí, Tortosa.

ABSTRACT

The linguistic analysis of old texts allows us to grasp what the language was like in the past, to understand their content more deeply, and to determine how Catalan has evolved over the centuries — whether in terms of phonetics, morphology, or vocabulary. The aim of this study is to transcribe an unpublished trial from the early 17th century, preserved at the Baix Ebre Regional Archive, located in Tortosa. The legal proceeding, dated 1604, was initiated to imprison the murderers of Joan Carot, an espadrille-maker from Xerta who was found dead in Tortosa's Ribera square. The document records several linguistically rich witness statements that describe the espadrille-maker's habits, how he dressed, and whom he associated with. A subsequent linguistic analysis is carried out to highlight the main linguistic features of Early Modern Tortosan Catalan found in the text, and to assess whether these features have been preserved today.

Keywords: linguistic analysis, transcription, judicial process, Tortosan Catalan, Tortosa.

ÍNDEX

1 INTRODUCCIÓ 11
1.1 *Contingut del document transcrit* 11
1.2 *Marc teòric* 12
2 DESCRIPCIÓ I CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT 14
3 TRANSCRIPCIÓ 16
4 ANÀLISI LINGÜÍSTICA 26
4.1 *Qüestions gràfiques* 26
4.2 *Fonètica* 27
4.2.1 Vocalisme tònic 27
4.2.2 Vocalisme àton 28
4.2.3 Consonantisme 30
4.3 *Morfologia nominal* 32
4.3.1 L'article 32
4.3.2 Demostratius 33
4.3.3 Possessius 33
4.3.4 Flexió de gènere i nombre 34
4.3.5 Pronoms 34
4.3.6 Adverbis 35
4.3.7 Numerals i indefinits 38
4.3.8 Preposicions i conjuncions 38
4.3.9 Interrogatius i relatius 40
4.4 *Morfologia verbal* 40
4.4.1 Les formes no personals 40
4.4.2 Les formes personals 41
4.5 *Sintaxi* 43
4.6 *Lèxic* 44
5 TOPONÍMIA I ANTROPONÍMIA 50
5.1 *Toponímia* 50
5.2 *Antroponímia* 50
6 CONCLUSIONS 51
7 BIBLIOGRAFIA 53
8 ANNEX 55
8.1 *Judici original* 55
8.2 *Taula de verbs* 88

1 INTRODUCCIÓ

La llengua és un vehicle privilegiat per a accedir al passat. Els textos antics, especialment els que recullen transcripcions directes de testimonis o els que són més aviat de registre col·loquial i hi predomina l'oralitat, són fonts de primer ordre per a estudiar l'evolució del català en totes les seues dimensions: gràfica, fonètica, morfològica, sintàctica i lèxica. El present treball de fi de grau té com a objectiu principal la transcripció d'un procés judicial inèdit i la seua posterior anàlisi lingüística. Este judici[1], datat l'any 1604, és custodiat a l'Arxiu Històric de Tortosa —actualment conegut com a Arxiu Comarcal del Baix Ebre— i detalla els esdeveniments al voltant de l'empresonament dels assassins de Joan Carot, un espardenyer de Xerta que va ser trobat mort a la plaça de la Ribera de Tortosa.

El document recull diversos testimonis que són lingüísticament rics i que descriuen els costums de l'espardenyer, la seua vestimenta i les seues relacions. La transcripció, seguint els criteris d'edició que més avall es descriuran, ha permés desxifrar una font inèdita i oblidada en el passat força interessant, no sols per la llengua, sinó pel contingut. L'anàlisi posterior cerca d'identificar els trets lingüístics principals del català tortosí de l'Edat Moderna presents en el text i avaluar si s'han mantingut fins a l'actualitat.

1.1 *Contingut del document transcrit*

El text transcrit gira al voltant de l'assassinat de Joan Carot, un jove espardenyer de Xerta que treballava com a mosso a casa de mestre Andreu Salvador, també espardenyer. El cos de Carot va ser trobat a la riba de l'Ebre, a la ciutat de Tortosa, embolicat amb un llençol, amb signes clars de violència: cops contundents a l'esquena i ofegament manual. A més, presentava característiques físiques que permetien identificar-lo, com ara una dent que li faltava, l'ull dret buidat, una roba concreta i un rosari negre que portava habitualment.

Davant la troballa del cadàver, les autoritats municipals (el veguer i els paers de Tortosa), amb l'assessorament d'un jurista, van començar una investigació judicial formal. Es van practicar més de vint declaracions a persones de l'entorn de la víctima, com ara amics, familiars, veïns de Xerta, Benifallet i Tortosa, espardenyers, pagesos i pescadors, a més d'una dona (l'única de tot el judici). Els interrogatoris es van centrar a reconstruir els fets ocorreguts el dia de la desaparició —el dimecres 17 de febrer— i a descobrir els moviments dels possibles implicats.

Els testimonis van afirmar haver vist rastre de sang i terra remoguda a la riba del riu, així com senyals de sabates i empremtes de mans. Alguns també van relatar haver trobat una mitja tisora colgada de terra, i uns altres van veure una barca travessar l'Ebre amb els rems armats, fet inusual que els va fer sospitar. Altres testimonis recordaven que Joan Carot havia sortit de casa molt prompte aquell mateix dia, després d'haver demanat un pedrenyal (una arma de foc) al seu amo, i no va tornar mai més.

[1] Pertany a la col·lecció *Paeria i Veguer, I*, núm. 134.

L'atenció del tribunal es va adreçar, principalment, cap a Andreu Salvador, Joan Lorens (el seu cunyat) i Jaume Brunet, un pagés del mateix entorn. Tots tres van ser retinguts en presó preventiva en diferents moments del procés, però també alliberats posteriorment sota fiança, ja que no es va trobar cap prova concloent que els relacionés directament amb la mort. El nom de Salvador apareix repetidament en els rumors populars i en les sospites dels veïns, però no s'hi formula cap acusació directa ni es presenta cap testimoni que l'hagués vist cometre el crim.

Al llarg del procés es fa palesa la dificultat de reunir proves materials, en un context en què la investigació es fonamenta principalment en testimoniatges i indicis indirectes. Malgrat l'extensa declaració de testimonis, la justícia no arriba a cap resolució condemnatòria. El cadàver és finalment reconegut per diverses persones que l'identifiquen sense dubte com el de Joan Carot i es procedix a donar-li sepultura eclesiàstica. El document finalitza amb la posada en llibertat de Joan Lorens, amb la condició que es presente a la presó si és requerit.

Este procés no només és una reconstrucció detallada d'un crim ocorregut fa més de quatre segles, sinó que aporta també un retrat social del territori, amb una descripció dels costums, oficis i relacions humanes del moment.

1.2 *Marc teòric*

Esta investigació s'emmarca en el context de la lingüística històrica i respon als criteris teòrics i metodològics impulsats des del projecte «Diatopia i canvi lingüístic. *Scripta* i projecció dialectal», liderat per Joan Veny i Àngels Massip-Bonet, de la Universitat de Barcelona. Este projecte té com a objectiu l'estudi de la variació diatòpica del català —és a dir, la distribució geogràfica dels trets lingüístics— en el seu eix diacrònic, és a dir, al llarg del temps. Per tal d'assolir este propòsit, el projecte *Scripta* analitza una àmplia mostra de textos majoritàriament no literaris —com testaments, inventaris, llibres de comptes, edictes o peces de teatre popular— que abracen un arc cronològic que va del segle XIII al XXI.

Els textos seleccionats s'analitzen des d'una perspectiva multinivell, posant el focus en la grafia, la fonètica, la morfosintaxi i el lèxic, per tal d'identificar trets dialectals, arcaismes, variants gràfiques i formes col·loquials o populars. Esta metodologia permet observar no només l'evolució interna de la llengua, sinó també la coexistència de formes divergents en un mateix moment històric i l'efecte de la progressiva normativització i centralització de la llengua literària. En este sentit, *Scripta* oferix una base sòlida per a analitzar textos reals com a fonts de dades dialectològiques i històriques, i aporta un model aplicable al procés judicial tortosí de 1604 que constituïx l'objecte d'estudi d'este treball.

La base teòrica del projecte *Scripta* es fonamenta en la concepció del canvi lingüístic com a fenomen inevitable i estructural, tal com ha estat defensat per Àngels Massip-Bonet. En

el seu article «Aspectes teòrics i metodològics de l'estudi integrat de la variació diacrònica i diatòpica» (2018), l'autora proposa que cal superar l'oposició clàssica entre sincronia i diacronia, i entendre que tota variació observable reflectix un procés de canvi en curs. És a dir, la llengua es presenta sempre com a resultat d'una història, i qualsevol forma actual arrossega una càrrega evolutiva que cal interpretar. Esta visió es basa en la noció de «temps històric natural», inspirada en la teoria del caos i en els sistemes complexos de Prigogine, aplicada aquí a la lingüística per a mostrar que els canvis són fruit d'una reorganització dinàmica i no pas d'una lògica unidireccional ni previsora.

A més, el corpus estudiat en este TFG —un procés judicial criminal redactat a Tortosa— s'inscriu dins un gènere textual que ha estat especialment valorat per la recerca recent com a font privilegiada de llengua viva, en tant que conté fragments de parla col·loquial transcrita, en forma de declaracions orals. Els processos judicials permeten una aproximació molt directa a la llengua parlada de l'època, especialment quan les declaracions es reproduïxen en estil directe. Tot i que són textos formalment elaborats per escrivans, el contingut partix sovint de la transcripció fidedigna de les paraules de testimonis, denunciants o acusats, moltes vegades provinents de les classes populars, i per tant usuaris d'un català espontani i ple de trets dialectals.

Així, com ja ha apuntat la recerca en este camp[2], els processos judicials són documents de naturalesa híbrida on coexistixen el llenguatge jurídic, fixat per fórmules, amb la parla popular, reproduïda de manera més o menys fidel. Esta dualitat fa que siguen documents idonis per a estudiar no només la llengua escrita del moment, sinó també els contactes entre oralitat i escriptura, entre norma i ús, entre centre i perifèria dialectal.

En conjunt, el marc teòric que sustenta este treball partix de la idea que la llengua és un procés en moviment, un sistema que s'expressa a través de variació constant i que reflectix la complexitat històrica, geogràfica i social de la comunitat que la parla. La combinació d'esta visió teòrica amb una metodologia descriptiva i qualitativa permet donar valor acadèmic i patrimonial a una font jurídica que, més enllà del seu contingut criminal, és també una finestra lingüística oberta a la Tortosa del segle XVII.

[2] Martí (2020), Farreny (2004), Barberà (2020).

2 DESCRIPCIÓ I CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT

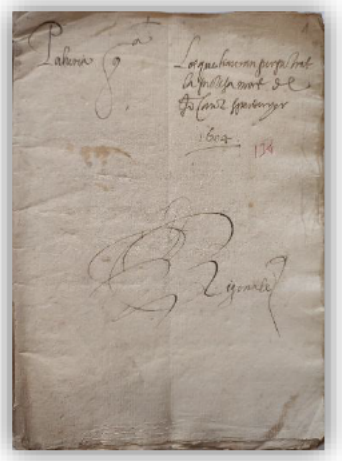

El manuscrit del treball consta de 28 fulls, dels quals 5 cares (1V-2V, 4V i 19V) i els darrers 9 fulls eren en blanc. En l'inventari de l'Arxiu Històric s'indica la mida dels fulls: 220mm x 160mm. Se n'ha pogut fer la transcripció sencera, tant de les parts en català (gairebé tot el document) com de la part en llatí, gràcies a l'estat òptim de conservació del document. Tanmateix, la cal·ligrafia de l'escrivà[3] va dificultar el procés, atés que sovint emprava el mateix símbol per a representar lletres diferents[4] i feia ús d'algunes abreviatures poc clares. La transcripció hauria sigut una tasca encara més adversa si no fos per la col·laboració de la meua tutora, la doctora Àngels Massip, i del doctor Ignasi Baiges, qui va desxifrar majoritàriament la part en llatí, a qui també agraïxo l'ajuda. Tot i alguns entrebancs, finalment ens en vam sortir, també amb l'ajuda de fonts de català antic i dialectal, com el *Diccionari català-valencià-balear*, el *Corpus informatitzat del valencià*, el *Corpus informatitzat del català antic* o el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Com s'ha vist anteriorment, la transcripció no només ha permés fer-ne la posterior anàlisi lingüística, sinó que també ha fet possible fer el seguiment sencer del contingut, sense talls (llevat d'alguna xicoteta excepció, indicada entre claudàtors).

Els criteris que s'han seguit per a dur a terme la transcripció s'han basat en els criteris de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*. L'objectiu ha sigut preservar la fidelitat al text original i, alhora, garantir-ne la comprensió i l'anàlisi lingüística:

1) Fidelitat ortogràfica i desenvolupament d'abreviatures

- S'han respectat les formes ortogràfiques originals, amb totes les seues particularitats (dobles consonants inicials, h no etimològica, la grafia <y>, etc.).
- Les parts en llatí s'han transcrit en lletra cursiva, també el d'algunes expressions llatines entremig de text en català: *etcètera*.
- Les abreviatures s'han desenvolupat en lletra redona, sense indicacions gràfiques especials (ni cursiva, ni parèntesis).
- No s'ha regularitzat la grafia interna d'un mateix mot quan apareix amb variants en el mateix text (per ex., *nosaltres*, *nosaltros*)

[3] Realment hi ha dues cal·ligrafies diferents de dos escrivans anònims, però el segon escriu majoritàriament en llatí i només a les pàgines 9R, 9V i 10R.
[4] Per exemple, <in> era igual que <ju>, cosa que podia provocar la confusió entre els verbs *judicar* i *indicar*.

2) Regularitzacions gràfiques específiques

- S'han normalitzat només les oscil·lacions sistemàtiques de u/v i c/ç, segons l'ortografia actual: *avia* per *auia*, *ço* per *co*.

3) Aglutinació i separació de mots

- S'ha tendit a separar mots aglutinats d'acord amb la normativa actual: *noli* → *no li*, *quem interroguen* → *que m'interroguen*.
- Es manté la forma aglutinada en casos establits lexicalment: *encontinent*, *enaprés*, *dedins*, etc.

4) Accentació i dièresi

- S'han aplicat les normes d'accentuació modernes (Fabra/IEC), tot respectant les grafies que poden reflectir tonicitat històrica o dialectal.
- Es manté la dièresi d'acord amb la norma actual.

5) Elisions i crasi

- Els apòstrofs s'han usat per a marcar elisions consonants o vocàliques establides per la normativa (*s'emportà*, *n'i*, *se n'anàs*).
- Quan es produïx una fusió no normativa de dues vocals (crasi), s'ha indicat amb punt volat: *si·ls appareixerà*, *no·n puch*, etc.

6) Ús dels claudàtors

- Els claudàtors s'han utilitzat només per a indicar:
    a) parts suprimides o il·legibles,
    b) desenvolupaments no evidents d'abreviatures,
    c) solucions interpretatives dubtoses dins del text.

Per últim, en l'anàlisi lingüística, per a fer referència als elements del text, s'ha optat per posar entre parèntesis el número de pàgina i la línia en què es troba, en este ordre.

3 TRANSCRIPCIÓ

Coberta

[**1R**] Paheria [...].

Los que hauran perpetrat la pretesa mort de Joan Carot, spardenyer. 1604, 134.

[O]riginale.

* * *

[**3R**] *Die primo mensis marcii, anno a nativitate Domini MDCIIII, coram magnificis Joanne Lopis, regio subvicario, Jacobo Jordà, Andrea Mir et Jacobo Alberni, tribus ex patiariis anno presenti*.

[In ei[5]] Comparegué en Matheu Carot e de paraula dix que per aver entés ell que aurien mort a son fill, Joan Carot, en lo terme de Xerta, y aquell aurien lansat al riu, tenint certa sospita de que Jaume Brunet, pagés de dit loch, auria cabut y sabut en la mort del dit son fill, per ço[6] requesta al senyor veguer y pahers que captivassen la persona dit Brunet, lo que feren. E con vuy ell tinga certes intelligènties de que per ventura ho aurien fet altres, conforme en altra occasió deduirà a ses magnificiències, y per ésser los dies que són, demana sien servits traure aquell si·ls appareixerà, traguen dit Brunet de les presons en les quals està ab idònea cautió, a àrbitre de ses magnificiències, reservant-se dret per a fer instàntia contra ell en cas sia tro- [**3V**] bat culpable. Lo official e los dits magnífics senyors [de] sosveguer y pahers, de consell del magnífic miser Andreu Ribelles, en drets doctor, assessor assumpt, attés lo consentiment del dit Carot, proceheixen que lo dit Jaume Brunet sia extret de les presons, prestada per aquell cautió de *se representando per totum presentem mensem marcii, sub pena ducentorum ducatorum applicadorum erariis magnifice Paherie.*

E encontinent, lo dit Jaume Brunet, extret de dites presons en executió de dita provisió, prestà sagrament y omenatje de mans y boca en mà y poder del dit magnífic senyor sosveguer, en virtut del qual promet que, per tot lo present mes de mars, se representarà en les presons comunes de la present ciutat no guiat ni coronat, *etcètera,* sinó del fur y jurisdictió de l'official de la magnífica Paheria. Y si lo contrari farà, vol incórrer en pena de bar y traydor y en pena de dos-cents ducats moneda [**4R**] barcelonesa, applicadors als cóffrens y erari de la magnífica Paheria, sens delatió, *etcètera*. E per mayor seguretat de dites coses dona en fianssers y principals obligats, ab ell y sens ell, als honorables Joan Blanch, Joan Blasco, pagés de Tortosa, present y acceptant, *etcètera*.

Fiat large iuxta stilum curie, etcètera.

Actum Dertuse.

Testes sunt: honorabilis et discretus Jacobus Torà, notarius, et Gaspar Bruel, lapicida Dertuse.

---

[5] Podria ser una fórmula que indiqués que 'davant d'ells comparegué' o similar.

[6] Manca el trencament de la c. Es repetix més vegades en el text; no s'indica en nota.

* * *

[**5R**] V[...][7] Jordà, Arani, Ribelles, assessor *assumptus.*

Die XVI mensis marcii, anno a nativitate Domini MDCIIII, in loco Xerte, termini Dertuse.

Presa depositió de Gabriel Barberà, pagés de Tortosa, *testis* lo qual jura, *etcètera*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera, et dixit: «senyors, lo que yo sé sobre lo que m'interroguen és que per tenir yo *testis* bestiar cabriu pasturant en lo terme de Benifallet, terme general de la present ciutat de Tortosa, tenia un llaüt per a passar los pastors damunt de la llosa està damunt de l'asut de la present ciutat de Tortosa. Y anant un dimecres dematí per passar dits pastors ab dit laüt, que demà farà quatre o cinch sedmanes, attrobí que faltava dit laüt, y en terra, damunt la riba, en un pla, en lo loch hont acostumava estar dit llaüt, que y avia molta terra movedissa y molta fressa de aver-hi tresteyat per dit loch molta gent. [**5V**] Y en la riba, a la vora del riu, vérem sanch en dos o tres parts, y judiquí[8] yo *testis*, y los[9] que estaven en ma companya, qui eren [*talis*][10] Borrull y un home de Benifallet nomenat Figueres, que aurien fet forsa ad algú en dit loch. Y mirant per lo pla a hont estava la terra somoguda, vérem en moltes parts los cinch dits de unes mans senyalats en terra. Y no trobant dit laüt, lo anàrem a sercar a Benifallet, pretenent que l'aurien pugat per amunt. E com no·l trobàssem, yo *testis* embií mon fill a Tortosa per veure si·l trobarien. Y en Tortosa li digueren a dit mon fill, segons ell dix, com era passat dit laüt ab los rems armats per davall lo pont y que avia encontrat una barca y que sé era omplit. Y aprés, en Joan Talarn lo feu pugar a Tortosa e yo lo he fet pugar al present loch de Xerta, terme de Tortosa».

[**6R**] *Et interrogatus dixit*: «després que han passat, los pastors sempre desarmen los rems, y així per anar dit laüt ab los rems armats, yo *testis* judiquí que aurien fet algun robo o altre malefici ab dit laüt y l'aurien passat a la altra part del riu».

Et interrogatus dix: «en lo loch hont estava lo tresteix y rastre de la gent, com tinch dit, trobàrem la mitat de mija estisora de la part de la punta un poch despuntada, ab un senyal fondo o esculpit dins dita part de estisora, lo qual és lo que de present me mostren. E un dia després, trobant-me yo en lo present loch de Xerta, me demanaren moltes persones si avia vist yo *testis* un negat que estava a la remulla de l'asut, y yo *testis*

---

[7] Fórmula (probablement llatina) força freqüent en el judici que no s'ha pogut desxifrar. Segurament fa referència a la presència de les persones (només n'hi ha el cognom) que duen a terme l'interrogatori.

[8] Pel context, s'ha suposat que el mot és *judiquí*, però la grafia <ju> és igual que <in>, que donaria el mot *indiquí*. Al llarg del text es va repetint més vegades, el verb en qüestió.

[9] Al costat esquerre, ratllat: *dit*.

[10] L'escrivà empra l'abreviatura *t* (= talis), seguida d'un espai en blanc. Esta abreviatura és típica dels formularis notarials per a fer referència a una de persona sense indicar-ne el nom. Al present text tenim un Guillem Borrull, pagés de Benifallet. L'escrivà en el moment de prendre nota, o no recordava o no va entendre en la deposició el nom, per esta raó el va indicar així.

diguí que no havia vist tal, com de fet y ab veritat yo *testis* no he vist ninguna persona negada en dita remulla».

Et interrogatus dix: «lo diumenge següent, [**6V**] yo *testis* vinguí al present loch de Xerta y me digueren moltes persones que lo dimecres abans, que fonch lo dia que yo tinch dit, viu lo susdit avia faltat, Joan Carot, mosso de mestre Andreu Salvador, espardenyer del present loch, y que no sabien hont anava, lo qual, dit dia de dimecres, era eixit de casa son amo. Y després he hoït a dir públicament que lo dit Joan Carot seria mort, però que deyen que l'aurien vist offegat en la remulla de l'asut. Y assò és lo que yo sé».

Adora[11] [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die, in dicto loco.

Presa depositió de Guillem Borrull, [pa]gés del loch de Benifallet, habitant en Xerta, lo qual jura.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera, [**7R**] *et*[12] *dixit*: «senyors, lo que yo *testis* sé sobre lo que m'interroguen és que lo dia que se publicaren les bulles en lo present loch de Xerta, que era en dimecres, aurà quatre o cinch sedmanes, aprés de aver oït lo sermó yo *testis* y Gabriel Barberà y un home de Benifallet mos ne anàrem de damunt de l'asut per passar lo riu, y quant fórem al loch a hont sol estar lo llaüt de dit Barberà té per a passar los pastors y les tandes los dona, vérem sobre de una riba molt gran tràfeg y fressa en terra, designant que en dit loch se auria fet algun malefici. Y en dit loch, ab una aixada ampla, segons lo vestigi, avien cavat dita terra y avien lansat aquella en lo riu. Y admirats de veure lo sobredit, yo *testis* mirí per dita terra lo que poria ésser, y regnant ab un bastonet que yo *testis* portava, viu rastre y vestigi [**7V**] de sanch y trobí en dit loch una mitat de mija estisora per part de la punta ficada y cuberta de terra, que és la mateixa que de present me mostren. Y fent-me sobre de la riba viu a la vora del riu uns senyals de sabates, denotant que hòmens avien anat al riu. Y baixant dit Barberà de davall dita riba, vérem tots que per baix y avia una poca de sanch, denotant que aurien mort alguna persona, de hont tots judicàrem per[13] dit rastre que en dit loch se auria fet algun malefici. Y anant a sercar lo llaüt, ya no·l trobàrem. Y aprés, pochs dies aprés, se digué y fonch veu y forma pública que Joan Carot, dit lo Borni, faltava en Xerta, y que pretenien que l'aurien mort a occasió que se digué que en la remulla de l'asut se avia attrobat un negat y que pretenien seria dit Borni».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

[11] Inici d'una fórmula llatina que tampoc ha pogut ser desxifrada, apareix al final de cada declaració dels testimonis.
[12] Al marge esquerre*: Usque hic*.
[13] Darrere d'un mot ratllat: *que*.

[**8R**] *Dicto die.*

Presa depositió de Anthoni Fontanet, pagés de Tortosa, *testis*, lo qual jura, *etcètera*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera, et dixit: «senyors, lo que yo sé sobre lo que m'interroguen és que, anant yo *testis* al regne de Aragó dimecres, que contaven a desset del mes de febrer, a la que fuy a la casa del Molí de l'Asut, viu en lo riu, a la part de dellà, un llaüt ab un home que vogava per passar a la part de dessà, y passant mon camí alà, que fuy a la llosa, davant de la cova de la Terra Blanca, que y ha un caminet a la vora del riu, me ixqué un home de baixa estatura, refet, barbi-negre, en los mostachos refilats, ab una capa nova burella y un pedrenyal de roda larch en la mà, y viu que del bras li penyava un pedrenyal o alfanga que yo *testis* no puch dir qual dels dos era. Y quant fuy a migant pugada del Castellet, de la ram viu a la altra part [**8V**] del riu tres hòmens, los quals pugaren del caminet del Tossal de Som amunt, ab capes burelles. Y després que fuy tornat de Aragó entenguí a dir per lo loch de Xerta que Joan Carot, mosso de mestre Andreu Montserrat, faltava del dimecres ensà. E yo *testis* no sé si dit Carot és mort o viu. Y assò és lo que sé».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die.

Presa depositió de Miquel Albiol, spardenyer de la vila de Beseyt, regne de Aragó, habitant en Xerta en casa de mestre Andreu Salvador.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit: «senyors, lo que yo sé sobre lo que m'interroguen és que dimecres, dia que publicaren les bulles, que segons entench contàvem setse o desset dies del mes de febrer, dos ores ans de dia poch més o menys, se llevà [**9R**] Joan Carot y toca a la porta del studi hont dormia dit mon amo y li demanà li deixàs lo pedrenyal, lo qual dit mon amo li deixà. Y prés que agué lo pedrenyal obrí la porta y se n'anà de casa deixant dita porta uberta. E encontinent mon amo me cridà y yo baixí y tanquí dita porta y me posí a fer fahena. Y des eleshores ensà ha faltat dit Carot. Y aprés he hoït dir públicament per lo present loch que veren lo cos de dit Carot a la remulla de l'asut. Y aprés se digué que no era veritat, per ço que avien anat a sercar-lo y no l'avien trobat. E yo *testis* no sé si és mort ni viu».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

[14]Enaprés emperò dimats, que contàvem tretze dies del mes de abril 1604, los magnífichs mossén Joan Lopis, sotsveguer, Jaume Jordà y mossén Andreu Mir, dos dels pahers lo any present de la ciutat de Tortosa, de consell del magnífich misser [**9V**] Andreu Ribelles, en drets doctor, assessor assumpt en la present causa, present y aconsellant per honor y reverèntia dels dits senyors, proveheixen en que Joan Lorens, pres en les presons

[14] D'aquí fins la línia 19 de la següent pàgina, escriu un altre escrivà, també anònim.

comunes de la present ciutat per sospita, sia extret de dites presons ab manlleuta fidejussòria de restituir-se en dites presons per al dia que contarem quinse dies del mes de maig primer vinent, y entretant, si request serà, a pena de cent lliures moneda barcelonesa.

Present lo dit Joan Lorens.

E encontinent lo dit Joan Lorens, extret de dites presons, *gratis, et cetera, convenit et promisit dictis subvicarii et passiariis presentibus, quod semper et quando fuerit requisitus iuxta provisionem superius factam se restituet in dictis carceribus non guidatus, et cetera, et de foro, et cetera. Et in casu contraventionis voluit incidere in penam centum librarum monete Barchinone, et cetera, applicandarum* a l'offici *de [sa]baterius. Et pro hiis dedit in fideiussorem magnificum Hieronimum Marcella, mercatorem presentem et acceptantem, et cetera, qui gratis, et cetera, promisit teneri quemadmodum eius principalis, in pena pecuniaria. Et pro his principalis et fideiussor renunciarunt et cetera. Et fideiussor legi dicenti quod prius con-* [**10R**] *veniatur principalis quam fideiussor et alii dicenti, et cetera. Et ambo, principalis et fideiussor, obligarunt personas et bona sua mobilia, et cetera. Fiat iuxta stillum curiæ cum iuramento.*

Actum Dertusae, et cetera.

Testes sunt: Petrus Villes, agricola, et Jacobus Rafel, agricole Dertuse.

* * *

Enaprés emperò dimats, que contàvem a onse dies del mes de maig de mil sis-cents y tres, los magnífics senyors mossén Joan Lopis, sosveguer, mossén Jaume Jordà, mossén Andreu Mir, mossén Jaume Alberni y mossén Balthasar Arani[15], pahers lo any present de la ciutat de Tortosa, de consell, [vet] y parer del magnífich misser Pere Joan Miravall, en drets doctor, assessor assumpt en la present causa, per quant a llur notícia ha pervengut que en la ribera de la present ciutat y auria un cos de home mort, enperamor de assò, los dits magnífics senyors sosveguer y pahers de dit consell, prosehiren a fer visura del dit cadàver en lo modo següent.

[**10V**] E en la plassa de la Ribera de la present ciutat, davall un alber, en un bres de morts, embolicat en un llansol, fonch attrobat un cos de home mort, lo qual tenia per les espalles uns colps larchs, judicant ésser fets aquells ab instruments contundents, que és ésser fets ab bastó o altres porrades, les quals no poden ésser fetes sinó manualment. Y en lo coll mostra ésser estat offegat manualment per los senyals que en lo dit coll aparen morats, ab suffocatió feta violentment de mans. En eperamor de assò, los dits magnífichs senyors sosveguer y pahers de dit consell procehiren en rebre sumària informatió de testimonis en lo modo següent:

Presa depositió de mossén Pere Oller, chirurgiu de Tortosa, *testis*, lo qual jura.

[15] Tot seguit, ratllat: *de*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit: «senyors, senyors, yo *testis* he vist un cos o cadàver de home mort, que de present me han mostrat, lo qual té en les espalles uns colps de porrades manualment fets [**11R**] y lo coll romput y offegat y mort violentment, lo qual al temps vivia, segons me par, se nomenava Joan Carot, espardenyer, lo qual yo *testis* per tenir-lo en pràtiga y conforme la ropilla de un color vert y negre escur, ab unes calses de punt de agulla morades, la qual roba lo dit Joan Carot solia portar [vivint], y yo *testis* lo viu ab dita roba pochs dies ans se digués lo aguessen mort. Lo qual cadàver mostra ser estat molt temps davall la aigua per estar molt entumit y les parts carteliginoses consumides. Y assò és lo que passà».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die.

Presa depositió de Àngela Granella, filla d'en Berthomeu Granell, la qual jura, *etcètera*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit: «senyors, yo *testis* he vist lo cos de [**11V**] home mort que ara me han mostrat y de que ara mateix vostés n'i han fet visura en la plassa de la Ribera. Y aquell me par se nomenava y era, quant vivia, Joan Carot, espardenyer, fill de Matheu Carot de la present ciutat, per lo que he vist dit cadàver vestit de una ropilla de coloretes vert y negre escur, ab unes mijes calses de agulla morades, roba que dit Joan Carot acostumava de portar quant vivia y poch ans que faltàs y fos fama que era mort. Y també hi he vist en lo coll del bras esquerre un rosari redonet negre ab un floquet vert que és lo mateix que Joan Carot, quant vivia, de ordinari acostumava de portar en les mans. Y també me par ésser lo mateix Joan Carot, per ço que tenia lo ull dret buydat y li faltava una dent a la part de dalt ab altra sobredent en la boca a la part de dalt. Tots los quals senyals he vist vuy tenir dit [**12R**] cadàver, lo qual demostra ésser estat offegat y aver estat molts dies en la aigua, per lo que està molt unflat y de la manera que altres cadàvers de negats o lansats en lo riu acostumen de venir a cap de molts dies riu avall o eixir de la aigua».

Et interrogata, et cetera. Et dixit: «senyors, yo *testis* he hoït a dir publicament en lo loch de Xerta, terme de Tortosa, que lo dit Joan Carot era estat offegat y lansat en lo riu damunt l'asut».

Et interrogata si sab qui haya offegat o fet offegar, mort o fet matar, lansat en lo riu o fet lansar al dit Joan Carot, o si ha hoït dir qui haya fet o fet fer lo susdit, *et dixit* que no y sab res en dit interrogat, sinó que ha hoit dir ad alguns en lo loch de Xerta, lo nom dels quals no·ls recorda, qui auria sospita contra Andreu [**12V**] Salvador, espardenyer, en casa del qual treballava y estava lo dit Joan Carot, per ço que avent faltat de nit dit Carot de casa de son amo, volen inferir les gents que dit son amo sabria hont era lo dit Joan Carot.

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die.

Presa depositió de Balthasar Torner, espardenyer, y de Miquel Porres, pagés de Tortosa, *testes*, los quals juraren, *etcètera*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et los dos conformes dixeren: «senyors, nosaltres havem vist[16] lo cadàver de home mort que de present mos mostren en la plassa de la Ribera, lo qual coneixem molt bé ésser Joan Carot, espardenyer, fill de Mateu Carot, de la [**13R**] present ciutat, per la molta pràtiga y coneixensa teníem ab aquell al temps vivia y per aver vist dit cadàver li falta lo ull dret y una dent li falta en la boca, en la part damunt, ab una sobredent que lo senyals que tenia dit Joan Carot al temps vivia, juntament ab que era barbi-ponent jove y també per aver vist a dit cadàver vestida una ropilla de coloretes vert y negre escur, ab unes mijes de agulla morades, la qual roba acostumava vestir y portar dit Joan Carot quant vivia y al temps que·s digué[17] que faltava y seria mort. Y així mateix, avem vist per los senyals té en lo coll que a dit Joan Carot és estat mort offegat y violentment, y també judicam que ha molt temps que dit cadàver de Joan Carot és estat davall la aigua, per estar molt unflat [**13V**] y tenir senyals de cadàver que ha molts dies és estat davall la aigua».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

E fetes dites coses de dit consell, fonch provehït dit cadàver de home mort sia cridat per tres vegades per son nom, lo que encontinent fonch fet per Miquel Bretó, *nuncio*, y feu relatió que no li responia y que·l tenia per mort.

E fetes dites coses de dit consell, fonch procehït dit cos de home mort sia liurat a ecclesiastica sepultura de quibus *et cetera. Actum Dertuse*.

Testes sunt: Marcus Torres, ferrifaber, et Jacobus Caldero, pescator Dertuse.

* * *

Dicte dei

Presa depositió de mestre March Torres, ferrer, y de Jaume Calderó, pescador de Tortosa *testes*, los quals juraren, *etcètera*.

[**14R**] *Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit*: «senyors, lo dia present nosaltros havem vist en la plassa de la Ribera y ara de present mos mostren un cos de home mort que[18], segons se diu, és lo cadàver de Joan Carot y és lo propri que[19] vuy matí nosaltros havem tret del riu per ço que venia riu avall. Y assò és lo que sabem».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

---

[16] Al costat dret, ratllat: *lo dia present y al*.
[17] Al davant hi ha la forma verbal, ratllada, *deya*.
[18] Abans, ratllat: *lo qual és lo*.
[19] Fragment en menut, escrit damunt del relatiu ratllat *lo qual*.

* * *

[**14V**] V[...] Jordà. Arani, Ribelles, assessor *assumptus*.

Die XXV mensis maii anno a nativitate Domini MDCIIII:

Presa depositió de Miquel Albiol, spardenyer de la vila de Beseyt, regne de Aragó, lo qual jura, *etcètera*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit: «senyors, yo *testis* he testificat en la present causa y així demane me lixguen la mia depositió», lo que encontinent fonch fet. Y lesta aquella, dix que estava y perseverava en sa depositió. E [més][20], interrogat, *etcètera*, dix: «la nit abans que lo dit Carot se n'anàs, mon amo, Andreu Salvador, y Joan Lorens, pres, en presèntia del qual he jurat, y Thomas Falcó, de Xerta, arribaren a Xerta, que venien de la Fresneda, a hont eren anats los tres per ço que parlaven una muller a dit mon amo y, després que dit Joan Carot se'n fonch anat, restà lo dit Joan Lorens en [**15R**] casa del dit mon amo. Y després que fonch de dia, s'emportà lo macho que lo dit mon amo tenia per a fer-lo vendre, car ab effecte lo veneren».

Et interrogatus, et cetera, dix: «senyors, la bossa que de present me mostren, dient-ho de una bossa de cuyro vermella ab los cordons de filadís vert, conech yo *testis* molt bé, la qual era de Joan Salvador de Benifallet, cosín germà de mon amo, la qual yo *testis* portí a Alfara anant a vendre espardenyes, e la doní a mon amo quant torní ab los dinés, y con ya lo fadrí non y fos, restà la bossa en poder de mon amo, la qual bossa entench que dit mon amo la donà a dit Joan Lorens, trobant-se en Xerta».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die

Presa depositió de Anthoni Andreu, [**15V**] pagés de lo loch de Xerta, terme de Tortosa, lo qual jura, *etcètera*, en presèntia de Joan Lorens, pres.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit: «senyors, yo *testis* no conech la bossa que de present me mostren, dient-ho de una bossa de cuiro vermella ab los cordons verts, si bé és veritat que he vist que Joan Carot, al temps vivia, ne tenia una com la que de present me mostren, però yo *testis* no puch dir sia aqueixa, y yo *testis* no sé ni he hoït dir qui ha mort y lansat al riu al dit Joan Carot».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

[20] Hi ha una mena de símbol entre la *E* i *més*, pareix l'abreviatura que s'empra per al sufix *pro-*. No se sap amb seguretat si pel context tindria gaire sentit.

[**16R**] V[...] Jordà, Mir, Arani, Ribelles, assessor *assumptus*.

Die XXVI mensis maii, anno a nativitate Domini MDCIIII.

Presa depositió de Montserrat Folquer, pagés del loch de Xerta, terme de Tortosa, *testis*, lo qual jura, *etcètera*.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. «Senyors, yo *testis* no sé ni he hoït dir qui ha mort o fet matar a Joan Carot, espardenyer de la present ciutat, habitant en lo loch de Xerta, ni menys conech la bossa que de present me mostren, dient-ho de una bossa vermella ab los cordons verts, bé és ver que dit Joan Carot tenia, al temps vivia, una bossa vermella, y yo *testis* no·n puch determinar quins cordons tenia ni que sia la que de present me mostren. Y, també, auria dos sedmanes que venint yo *testis* del loch de Benifallet[21], juntament ab lo [...] de Vegur, de dit loch, y ab son fill y Pere Boixí, espardenyer, a la present ciutat, per [**16V**] lo camí venint charrant de la mort de dit Carot, lo dit Pere Boixí dix que lo un mosso de Andreu Salvador de Xerta, lo qual treballa ara ab Boixí, [havia nomenat Joan], que la matinada que Joan Carot faltà vingué a la casa de dit son amo Joan Lorens, que segons yo *testis* entench lo mateix, en presènsia del qual he jurat, cunyat de dit Andreu, molt fatigat y cansat, y fonch fama pública per lo dit loch de Xerta que lo dia que faltà lo dit Carot trobaren a la vora del riu rastre de sanch. Y assò és lo que sé».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die.

Presa depositió de Domingo Castellà, ferrer, habitant en Xerta, terme de Tortosa, lo qual jura en presèntia de dit Joan Lorens.

[**17R**] *Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit*: «senyors, yo *testis* no conech la bossa que de present me mostren, dient-ho de una bossa vermella ab los cordons verts, ni sé de qui és, bé és ver que Joan Carot, al temps vivia, tenia una bossa vermella, però yo *testis* no puch dir sia lo que de present me mostren ni sé ni he entés ni hoït dir qui haya mort o fet matar al dit Joan Carot. Y assò és lo que sé».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

V[...] Jordà, Mir, Arani, Ribelles, assessor *assumptus*.

Die XXVIII maii, anno a nativitate Domini M DC IIII.

Presa depositió de mestre Pere Boixí, espardenyer del loch de Benifallet, terme de Tortosa, *testis*, lo qual jura en preséntia de dit Lorens, pres.

[**17V**] *Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit*: «senyors, lo que yo *testis* sé sobre lo que m'interroguen és que estant parlant yo *testis* ab Joan Salvador,

[21] Abans hi ha ratllat *Xerta*.

mosso que era meu, sobre la absèntia de Joan Carot, me dix que lo dia que faltà dit Carot li dix lo aprenent que té Andreu Salvador, de Xerta, lo dia de la fira ara més propassada que eren arribats a casa de Andreu Salvador dit Salvador y Joan Lorens y Joan Carot, y que en lo dematí ya no véu[22] sinó als dits Salvador y Lorens, y que a dit Carot may aprés lo avia vist. E yo *testis* no sé qui ha mort a dit Carot y assò és lo que yo *testis* he dit al Montserrat Folquer».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

Dicto die.

Presa depositió de Joan Salvador, esparde- [**18R**] nyer del loch de Benifallet, terme de Tortosa, *testis*, lo qual jura en presèntia de dit Lorens, pres.

Et interrogatus super curie preventis, et cetera. Et dixit: «senyors, lo que yo *testis* sé és que ara, lo dia de la fira més propassada, estant parlant en la present ciutat yo *testis* ab Miquel, criat de mestre Andreu Salvador, me dix que lo dia que faltà Joan Carot amprà uns calsons de cama al dit Andreu y un pedrenyal al dit Andreu Salvador, y que se n'anà de matinada, que may avia paregut, y que son amo y Joan Lorens eren restat en casa. E lo que yo *testis* diguí a mestre Pere Boixí és assò que tinch dit. E yo *testis* no sé qui haya mort a dit Carot».

Adora [...] *generali demandato fuit sibi lectum et perseveravit.*

* * *

[**18V**] E fetes dites coses de dit consell, per quant no resulta per ara culpa alguna contra dit Joan Lorens sobre la mort perpetrada en la persona de dit Carot, per ço provehixen que dit Joan Lorens sia tret dedins presons ab idònea manleuta de cent liures de representar-se sempre serà request. E encontinent lo dit Joan Lorens, tret de dites presons, presta sagrament y homenatje de mans y boca en mà y poder del dit senyor veguer, en virtut del qual promet que sempre serà request se representarà en les presons comunes [no guiat], *etcètera*, sinó del [...] *etcètera*. Y si lo contrari farà, vol incórrer en pena de cent liures moneda barcelonesa, applicadores a la Paheria. Y dona fianser a mossén Hieroni Marcela, mercader, present y [... acceptant], *etcètera*.

[**19R**] pro[...]. E lo principal y fianser obligaren ses persones y béns, renunciant al benefici de noves constitucions, *etcètera*, e a la epistola, *etcètera*, e a la constitució, *etcètera*. E lo fianser a la ley que vol sia primer convengut lo principal, *etcètera*. *Fiat [largo cum] iuramento. Actum Dertuse.*

Testes: Laurencius Parent, cancellarius, et Monserratus Gam[bert], causidicus Dertuse.

[22] Pel context, es pot suposar que es tracta de la forma de passat simple de *veure* de 3a persona, però no es pot assegurar, podria ser el present d'indicatiu *veu*.

4 ANÀLISI LINGÜÍSTICA

4.1 *Qüestions gràfiques*

És un text gràficament força interessant, el que més pot destacar al primer cop d'ull és el conservadorisme gràfic provinent de la grafia llatina. En primer lloc, hi apareixen representades les dobles consonants <ff>, <cc>, <pp> i <tt>: *effecte* (21.13), *official* (14.12; 14.22), *occasió* (14.9; 16.31), *applicadors* (14.24), *attés* (14.14), etc. També n'hi apareix un cas no etimològic (mot amb pròtesi vocàlica): *attrobí* (15.10), *attrobat* (16.31; 18.29). En segon lloc, en tot el text trobem la grafia *-tió*, la qual representa fonèticament [si'o] o ['sjo], que en la normativa actual s'escriu *-ció*. Vegem-ne alguns exemples: *suffocatió* (18.33), *informatió* (18.34), *cautió* (14.11; 14.15), *depositió* (15.4; 16.12; 17.2, etc.), *executió* (14.18), *jurisdictió* (14.22)... Hi ha altres casos en què l'escrivà també empra <t> en comptes de <c> en segments a final de mot, com *instàntia* (14.12), *presèntia* (21.9; 21.23; 22.21; 23.10), *reverèntia* (17.36) o *absèntia* (23.1). En darrer lloc, hi ha algun cas en què hi manca la *e* epentètica a inici de mot, ja que en llatí no hi era: *studi* (17.24), *spardenyer* (17.19).

Pel que fa a la grafia de les consonants palatals, per a les africades i fricatives prepalatals sonores es poden usar indistintament <j>, <tj>, <g> i <y>: *alfanga* (17.11), *penyava* (17.11), *pugar* (15.20-21), *omenatje* (14.19; 23.23), *mija* (15.26; 16.24), *mayor* (15.25), *tresteyat* (15.12), etc. A final de mot, hi ha un cas de /ʧ/ grafiat amb <ix>: *tresteix*[23] (15.25). També s'opta per usar el dígraf <ch> per al so africat prepalatal sord: *charrant* (22.12), *macho* (21.13), *mostachos* (17.10). En posició final, este dígraf només s'empra per a representar l'oclusiva velar sorda /k/: *larch* (17.10; 18.30), *entench* (17.23; 21.19, etc.), *poch* (15.26; 16.29, etc.), *March* (20.25), *cinch* (15.9; 16.16, etc.), *Blanch* (14.26) i *loch* (14.6; 15.10, etc.), entre molts d'altres. La nasal palatal, per la seua banda, es representa tothora mitjançant el dígraf <ny>: *espardenyer* (16.6; 19.17, etc.), *senyalats* (15.16), *menys* (17.24; 22.7), *pedrenyal* (17.10-11, 25), etc. Quant a les laterals palatals, encara hi ha un predomini de <l> a l'hora de representar-ne el so en posició inicial, tot i que hi ha algun cas de <ll>: *loch*, *laüt* (15.9-10, 19, etc. = 6), *larch*, *liurat* (20.22), *lansat* (14.5; 16.21, etc.), *ley* (23.30), *lesta* (21.7), però *llaüt* (15.7; 17.7, etc. = 5), *llevà* (17.24), *llur* (18.24) i *llansol* (18.29). Entre vocals i a final de mot, llevat d'un cas (*alà*, 17.8), sempre hi ha el dígraf <ll>, que també representa la ela geminada: *espalles* (18.30; 19.3), *intelligències* (14.8) *bulles*[24] (16.15; 17.22).

L'escrivà usa la lletra hac entre vocals per a marcar que hi ha un hiat: *proceheixen* (14.14), *pahers* (14.7, 13; 17.34, etc.), *fahena* (17.27), *provehït* (20.18). A més, pot aparéixer a inici d'alguns mots, no sempre, sense seguir un criteri fixat: *avia*/*havia*, *hont*, *hoït/oït*.

Finalment, cal esmentar que la grafia <y>, a banda dels seus usos ja explicats, es fa servir per a la conjunció copulativa, per al pronom personal fort de 1a persona i en els diftongs

[23] Per al seu significat, vegeu l'apartat de lèxic (p. 42).
[24] No es pot assegurar amb certesa que represente la ela geminada i no la lateral palatal. El mot es tracta amb més detall a l'apartat de consonantisme (p. 29).

amb [j]: *fuy* (17.6, 8, 12, etc.), *vuy* (14.8; 19.24; 20.30, etc.), *deyen* (16.8), *ley*, *buydat* (19.23). També s'ha de mencionar que no s'ha localitzat cap <ç>[25] en tot el document.

4.2 *Fonètica*

4.2.1 Vocalisme tònic

Tot i que este apartat no presenta massa particularitats (hi ha poca variació respecte la llengua actual), a continuació se n'expliquen algunes evolucions fonètiques d'especial interés:

VŌCE > vou > *veu* (16.30)

Cas anàleg a CRUCE > crou > creu, en què possiblement el diftong *ou*, per dissimilació vocàlica, esdevé *eu* (amb ə en baleàric, ɛ en central i e al bloc occidental).

HŎDĬE > *uoi[26] > ui > vui 'avui' (14.8; 19.24; 20.30, etc.)

Com va passar amb *vuit* (> ŎCTO), la Ŏ, pel contacte amb iod, hauria diftongat a ['wo]. Posteriorment, es produiria la monoftongació a [u] i, finalment, hauria aparegut la pròtesi *v*. Ja en èpoques més recents, en alguns dialectes també apareix la pròtesi *a*. Tanmateix, Coromines defensava que, a partir de la forma **uui* —produïda pel tancament /o/ > [u] de la forma **uoi*—, en la major part del domini lingüístic la semiconsonant [w] es va consonantitzar a [v], mentre que en els parlars valencians el mot va esdevindre ['uj].

Manteniment A etimològica

El català antic mantenia la A llatina del verb TRAHĔRE, d'on prové *traure* (14.10). No és fins als segles XVII-XVIII que es va tancar cap a /ɛ/ i /e/ (DECat, VIII: 798). En el bloc occidental, en els indrets on també es va produir el canvi, va ser més tardà. En valencià i tortosí encara es manté com en el document estudiat.

-ĬTTUS > *-et*: *caminet* (17.9, 13)

Sufix diminutiu tònic derivat del llatí, la vocal Ĭ esdevé /é/ originalment en tots els parlars i, mentre que en el bloc occidental es va mantindre així, en l'oriental va evolucionar a /ə/ i, finalment, en els parlars central i part del baleàric, acaba donant /ɛ/. En alguerés es manté /é/ com en l'occidental.

Manteniment de l'hiat AE etimològic

El mot *fahena* (17.27) manté les vocals originals del llatí (FĂCĬĔNDA > faena), un tret conservador que avui dia encara és present en valencià (incloent-hi el tortosí). En la resta de dialectes, el mot evoluciona més i acaba esdevenint *feina*[27], que comença a a-

[25] Tanmateix, en la transcripció s'ha optat per escriure *ço* en lloc de *co*.
[26] Evolució segons Joan Coromines. Batlle et al. (2016) defensen «la hipòtesi de la inflexió directa, segons la qual no hi hauria el pas previ d'un diftong amb *e* (Moll) o amb *o* (Coromines) i posterior reducció, sinó l'evolució directa OY > ui (> u (i))» (p. 49).
[27] Fins i tot, en alguns parlars nord-occidentals i en tarragoní, la semivocal provoca la palatalització de /n/: *fenya*.

paréixer per escrit a inicis del XIV, majoritària en textos del català central al XV.

4.2.2 Vocalisme àton

A diferència de l'anterior apartat, el vocalisme àton està farcit de canvis, processos fonètics i certes vacil·lacions que cal comentar.

Assimilacions i dissimilacions

La parla dels tortosins del segle XVI presenta un bon grapat de dissimilacions i assimilacions vocàliques ben curioses. Se'n destaquen els següents mots:

- *Carteliginoses* (19.9). Este adjectiu, derivat de *cartílag,* presenta els dos fenòmens esmentats. En primer lloc, partint del mot *cartilaginoses*, es va produir una assimilació de la segona a: *cartiliginoses*. En segon lloc, davant de tantes is, la primera, per a distingir-se'n, esdevé *e: carteliginoses.*
- *Escur* (19.6, 18, etc.). Variant antiga de *obscur* 'fosc' que, de fet, era d'ús més corrent. El CICA la registra per darrera vegada al segle XVI, mentre que el CIVAL, a finals del XV[28]. Es tracta d'una dissimilació ja consolidada a l'Edat Mitjana.
- *Redonet* (19.20): diminutiu de *redó,* una forma que «representa una forma llatina vg. *retŭndu produïda per dissimilació [provinent de ROTŬNDU] i per la influència del prefix **re-**» (*DCVB*, s.v. *rodó*). És la forma actual, encara, de gran part dels parlars occidentals, entre d'altres.
- *Tresteyat*[29]*, tresteix* (15.12; 15.25): derivats de *trast*, substantiu que ve del ll. TRANSTRUM. Seguint un tractament evolutiu popular, el prefix TRANS- llatí (si bé aquí no és un prefix, sinó part de l'arrel del mot), en català, hauria d'haver donat la forma *tres-*, mitjançant la pèrdua de la ena i l'articulació [e] en català occidental per uns fenòmens d'assimilació i dissimilació de la *-a-* àtona inicial (Veny, 2009: 125).

Tancament /o/ > [u]

Hi ha un parell de mots en què es produïx este fenomen. Normalment, este canvi és provocat per la presència d'una /i/ tònica a la següent síl·laba o per contacte amb una consonant labial o velar —dos trets articulatoris que caracteritzen la /u/—, com és el cas de *cuberta* (16.24). En el cas de *uberta* (17.26), si bé el context és propens al canvi (hi ha una bilabial), el tancament també es podria explicar per fonètica sintàctica, atés que és precedit d'un mot acabat per a àtona: *porta uberta*. Este contacte vocàlic «genera un hiat (-ao-) que la pronúncia col·loquial converteix en diftong, transformant la /o/ en [w]» (Castellà, 2020: 74).

Tractament de /i/ àtona

El verb *unflar* (< INFLARE) (19.25; 20.15) presenta el canvi /i/ > [u]. Es tracta d'una forma freqüent dins del bloc occidental, apareguda ja al segle XV (CIVAL). N'hi

[28] Tot i això, al segle XIX hi apareix dues voltes, però fet servir en àmbit literari i en el *Diccionario valenciano-castellano* de J. Escrig.
[29] Per al significat lèxic i l'etimologia del mot, consulteu l'apartat 4.6, p. 47.

ha força teories diferents: d'una banda, per contaminació amb el verb *omplir* (DCVB); d'una altra, per influència labial o per assimilació al grup labiodental (Moll i Coromines, respectivament) i, finalment, segons Veny[30] (PALDC, I: 90), per evolució directa del ll. vg. *ONFLARE (fet que explicaria algunes formes d'altres llengües romàniques començades també per *u*-).

CŎRĬU > *cuiro* (21.15, 25)

No es tracta del manteniment de la U àtona llatina, ja que en català, desapareix sistemàticament. La *-o* apareix després per metafonia de la *u* tònica (Batlle et al., 2016: 81), a partir de la forma *cuire*, la qual presenta una *-e* final de reforç.

Obertura /e/ > [a]

Pel contacte amb una ròtica, per assimilació amb una *a* o dissimilació amb una *e* o en síl·laba àtona inicial travada, en gran part del bloc occidental hi ha la tendència que /e/ s'òbriga a [a]. Esta tendència ja és present en el text estudiat, com veem en els mots *llansol* (18.29) i *amprar*[31] (23.13). Tot i que no és el mateix cas, hi apareix el verb *charrant* (22.12), el qual té la vocal [a] en posició pretònica àtona, que tindria un origen expressiu o onomatopeic format sobre un radical *ʧaɾɾ-* (en dialectes occidentals) o *ʧeɾɾ-* (en dialectes orientals), (*DCVB*, s.v. *xerrar*).

DĚCEM-SĚPTEM > *dezesset > deesset > *desset* (17.6, 23)

Segons Coromines, «sembla que el hiatus *de-e-set* pogué resoldre's de tres maneres: per contracció *desset*, i per diferenciació, sigui en *deasset*, sigui en **deïsset*, d'on sortiria la forma standard (sobretot pròpia del cat. central)» (DECat, III: 106). La variant del text és la contreta, la més general en la llengua antiga. Actualment encara es pot sentir en les generacions grans de la comarca del Baix Ebre[32].

Monoftongació *ei* > *i*: *mitat* (15.26; 16.24)

Es tracta d'una monoftongació del diftong decreixent [ej], un fenomen present normalment en contextos palatals i síl·laba àtona (*dixar*, *quixal*, *xular*, etc.) (Castellà, 2020: 75). Esta explicació té més sentit que la defensada per Coromines, el qual afirmava que és una «pronúncia descuidada i avulgarada», amb clara influència castellana (DECat, V: 673).

Pròtesis vocàliques i sil·làbiques

Finalment, hi ha mots que presenten una pròtesi vocàlica o síl·làbica, fenomen que no afecta el significat, com sí que fa el prefix. D'una banda, hi ha *attrobí* (15.10) i *attrobat* (16.31; 18.29), variants del verb *trobar*. Presenten una pròtesi vocàlica *a-* prou

[30] Teoria proposada pel dialectòleg d'origen alemany Gerhard Rohlfs.
[31] Vegeu l'apartat 4.6, p. 46 per al sentit del mot en concret. Cal dir, però, que prové del ll. ADIMPĚRARE, verb que va donar *aemprar*, el qual va conviure durant l'Edat Mitjana amb *amprar* i *emprar* (DECat, III: 304).
[32] Així ho corrobora Castellà (2020: 111).

freqüent fins i tot actualment (*acaminar*, per exemple). D'altra banda, hi ha un cas encara més freqüent que ha perviscut de pròtesi sil·làbica: *estisora* (15.26-27; 16.24). És creada per l'aglutinació de l'article indeterminat *unes*: *unes tisores* > *unes estisores* (Coromines, DECat, VIII: 560).

4.2.3 Consonantisme

Oclusives

PRACTĬCA > *pràtiga* (19.5; 20.7)

És, possiblement, un cas de tractament popular de *pràctica* que no ha arribat als nostres dies. Si fos resultat d'una evolució directa, per les característiques del català, la forma hauria pogut ser *prétiga*, com en els mots *llet* (< *lleit* < LACTE) o *fet* (< *feit* < FACTU). El grup -CT-, per tant, en lloc d'evolucionar a [jt], sols se simplifica a [t], com passa en pronúncies populars de *rector* [re'to(r)]. Finalment, es produïx la sonorització de la darrera oclusiva velar /k/ > [ɣ].

PROCEDĚRE > proceir (14.14; 20.21; 18.34, etc.)

S'hi produïx la caiguda de -D- intervocàlica, ja que es troba en posició pretònica, com passa generalment en català: SUDORE > suor, LAUDARE > lloar. La variant *procedir*, l'actual, és més fidel a l'ètim llatí.

Fricatives i africades

Solució del grup -DY- del llatí

Segons Batlle et al. (2016: 158), aquest grup llatí dona la solució d'una fricativa prepalatal sonora, com veem en el cas de *migant* (17.12) [mi'ʒan̪t] < MEDIANTE, *pugar* [puj'ʒar] < *PODIARE o *mija* [mi'ʒa] < MĚDĬA. Així és manté en el tortosí de l'actualitat[33].

Tractament de la fricativa prepalatal inicial

En posició inicial o en posició interior després de consonant, els dialectes del bloc occidental i el tarragoní afriquen les consonants /ʒ/ i /ʃ/. En el document estudiat, ho demostra la grafia *charrant* (22.12). Tanmateix, en el topònim *Xerta* (15.5; 19.33, etc.) podria ser que l'africació no es realitzés, atés que Coromines, a mitjan segle XX encara testimonieja la pronúncia amb fricativa del gentilici [ʃerto'ɫins], així que 350 anys abans també es podria haver dit així del topònim (OnCat, VIII: 124).

Distinció entre /v/ i /b/

Sols s'hi detecta un cas de confusió entre /v/ i /b/: *embií* (15.17). Ara bé, no és una forma particular, ja que ja apareix a la Crònica de Muntaner (*DCVB*, s.v. *enviar*) i el

[33] Llevat del cas de *migant* (17.12). A Tortosa se'n diu *mitan*, però segons Coromines (DECat, V: 674), no derivaria directament del llatí, sinó de *mitat* o *mig tant*, amb possible influència mossàrab.

CIVAL ja la detecta en un text anònim del s. XIV. Més avant, és una forma freqüent durant el s. XVII. Per tant, molt probablement no hi havia betacisme, més tenint en compte que a finals del segle passat, poblacions del Baix Ebre i rodalia com Paüls, Tivenys o Ginestà encara pronunciaven el fonema /v/ (Massip, 1989: 35).

Líquides

Manca de iodització o ieisme històric

Com a text inclòs en el bloc occidental de la llengua, no hi ha cap indici que ens puga fer creure que hi haja ieisme històric, com sí que passa en certes zones del bloc oriental. Els grups del llatí LY, C'L o G'L, doncs, sempre donen solució palatal. Vegem-ne un parell d'exemples: FĪLĬU > *fi*[ʎ] (14.5, 7, etc.), ŌCŬLUS > *u*[ʎ] (20.8, etc.).

Palatalització de /l/ inicial

Fenomen d'àmbit general de la llengua, la majoria de mots llatins començats per L-, palatalitzen i es pronuncien amb [ʎ]. Gràficament, però, no és consolida el dígraf <ll> en posició inicial fins a l'Edat Moderna (Batlle et al., 2016: 98). Com ja s'ha comentat amunt, encara hi predomina <l>.

Manteniment de /l/ etimològica

En síl·laba travada, hi ha un mot que manté la -L- del llatí: CŎLPU > *colp* (18.30; 19.3). És un tret propi del valencià i de l'eivissenc, els quals també la mantenen en altres mots com *polp*[34] (< PŌLYPU).

Articulació de la ròtica final

Tots els infinitius presenten la <r> final i en tots els contextos[35]. Podria ser que a inicis del s. XVII encara es pronunciés en tortosí, si bé avui ja no. L'aparició de *dinés* 'diners' (21.18) no refutaria esta idea, perquè fins al País Valencià (on es manté la pronúncia de -*r*) s'elidix en este context (Barberà, 2020: 27). El grup -*rs* final es reduïx a -*s*.

Nasals

Manteniment /n/ etimològica

Hi ha un substantiu que viola la llei de l'emmudiment de la nasal alveolar final: *cosín* (21.16). El manteniment es podria deure a la pèrdua de tonicitat en l'expressió *cosín germà,* l'únic context en què apareix, tant al document analitzat com en totes les referències del CIVAL i del CICA[36], com bé explica Barberà (2020: 26) en el cas de *man dreta*.

---

[34] Mot que sí que manté el tortosí actual (Castellà, 2020: 79).
[35] Vegeu l'apartat de grafia, p. 24.
[36] Al CIVAL hi ha 86 recurrències, des del s. XIII al XIX, mentre que el CICA n'hi registra 109, del XIII al XVII. Sense excepció, *cosín* sempre va seguit de *germà* o *germans*.

Grups consonàntics

El grup romànic T'R

Es documenta la forma verbal condicional *poria* (16.22), fruit de l'evolució habitual T'R > [ɾ], com *pare* (> PATER), (Batlle et al., 2016: 124). Posteriorment, «s'hi restaurà una forma més regular *podré, podria*» (DECat, VI: 633).

El grup *-ll-*

El grup T'L del llatí dona en valencià (inclòs el tortosí) i baleàric la geminació[37] de la lateral [ɫɫ], mentre que en la resta es produïx una palatalització: [ʎ]/[ʎʎ]. Se'n documenta un exemple: *espalles* (18.30; 19.3). Per tant, no hi ha una distinció gràfica entre [ʎ] (*burella, Benifallet, remulla*, etc.) i [ɫɫ] (*intelligències, espalles*). Hi ha un altre mot que podria presentar geminació de la lateral, com és el cas de *bulles* (16.15; 17.22). Una de les raons per les quals seria així és per la pronunciació que arreplega el DCVB del balear ([ˈbuɫɫə]) i de la presència de grafies com *butla* en textos valencians antics (CIVAL), dialectes que es comporten igual que el tortosí en estos casos.

Els grups finals *-lt, -rt* i *-nt*

S'observa la conservació gràfica de l'oclusiva dental sorda final: *dient* (21.15, etc.), *mort* (14.5-6, etc.), *molt* (19.8, etc.), *venint* (22.10, 12), etc. A banda de gràfica, possiblement també siga fonètica, hi ha testimonis[38] del passat que indiquen que en tortosí, fins fa poc, encara es pronunciava.

Palatalització de la fricativa alveolar sorda

Hi ha un cas de palatalització de /s/ en el grup interior *-sk-* prototípica del valencià general, «un fenomen clàssic del parlar valencià» (Barberà, 2020: 27): *ixqué* (17.9).

4.3 *Morfologia nominal*

4.3.1 L'article

Hi predomina l'ús de l'article definit masculí *lo/los* i no hi apareix la variant estàndard actual *el/els*, però sí que hi ha casos de formes reduïdes, especialment quan l'article és precedit per les preposicions *de* o *a*. Si es troba davant d'una vocal tònica d'un mot anterior, sovint també tendix a reduir-se: *si·ls* (14.10), *si·l* (15.18), *no·l* (15.17), *que·l* (20.20).

Quant a l'article que acompanya els noms de persona, si bé en tortosí actual no n'ha quedat rastre dels articles personals *en* i *na*, en el text estudiat es fa servir *en* fins a tres voltes:

Comparegué *en* Matheu Carot e de paraula dix [...] (14.4).

---

[37] Tanmateix, «en tortosí actualment es tendeix a simplificar la geminada en ɫ (com el valencià)» (Massip, 1989: 39).

[38] Com Pere Barnils, al pròleg del *Vocabulari català de Tortosa* (1916), de Francesc Mestre i Noé.

Y aprés, *en* Joan Talarn lo feu pugar a Tortosa (15.20).
Presa depositió de Àngela Granella, filla d'*en* Berthomeu Granell (19.12).

A més, hi ha un cas en què l'article personal és *el* (concretament, *a* + *el*), potser perquè l'escrivà esperava que hi hagués un *dit* tot seguit:

E yo *testis* no sé qui ha mort a dit Carot y assò és lo que yo *testis* he dit *al* Montserrat Folquer (23.5-6).

4.3.2 Demostratius

Pareix que el sistema de demostratius del tortosí de l'època siga de tres graus de llunyania, atés que, tot i no haver-hi exemples del demostratiu de 1r grau (*aquest/a* o *este/a*), un testimoni fa ús del demostratiu reforçat de 2n grau *aqueixa*:

ne tenia una [de bossa] com la que de present me mostren, però yo *testis* no puch dir sia *aqueixa* (21.26-27).

Tot i el reforç *aqu-*, és possible que en esta època hi hagués una alternança entre estes formes i les no reforçades en tot el domini lingüístic (Batlle et al., 2016: 219). L'altre demostratiu de llunyania, el de 3r grau (*aquell/a*), hi apareix fins a 8 vegades (16.21; 21.7, etc.). Veem que els testimonis empren el pronom neutre determinant *açò* (16.8, etc.). Podria ser també un indici del sistema ternari de llunyania (*això, açò* i *allò*).

4.3.3 Possessius

Hi ha un ús general dels possessius àtons, no sols en mots parentius —que, de fet, sols hi ha el cas *mon/son fill*—, sinó també en altres substantius corrents de la llengua:

[...] y passant *mon* camí alà (17.7-8).
[...] vérem sanch en dos o tres parts, y judiquí yo testis, y los que estaven en *ma* companya [...] (15.12-13).
E encontinent *mon* amo me cridà [...] (17.26).
[...] fonch provehït dit cadàver de home mort sia cridat per tres vegades per *son* nom (20.18-19).

A més, s'empren per a acompanyar alguns termes jurídics (*sa depositió*), tractaments respectuosos (*ses magnificiències*) i el mot *persones* (*ses persones*). Tot i el predomini dels àtons, hi ha tres casos de possessius tònics:

[...] per quant a *llur* notícia ha pervengut que en la ribera de la present ciutat y auria un cos de home mort (18.24-25).
[...] senyors, yo *testis* he testificat en la present causa y així demane me lixguen *la mia* depositió» (21.5-6).
[...], estant parlant yo *testis* ab Joan Salvador, mosso que era *meu* [...] (22.33-23.1).

Quant al primer cas, *llur* és un possessiu de 3a persona que es referix a més d'un posseïdor, el qual ja només es pot sentir col·loquialment a la Catalunya del Nord (ALDC, VIII: 1932 i 1935). Segons Batlle et al. (2016: 251), «la forma *llur*, corrent a l'edat mitjana, anà caient en desús durant l'edat moderna, sobretot en les parles meridionals, però es troba en el llenguatge formal d'aquest període i contemporani per tal d'evitar ambigüitats». Este és el nostre cas: l'escrivà fa ús d'un llenguatge formal quan no transcriu el que diuen els testimonis, podia arribar a sobtar l'ús de *llur* al segle XVII en un context col·loquial. Pel que fa al segon, el motiu de l'ús de la variant més antiga *mia* per al possessiu tònic de 1a persona que es referix a un sol posseïdor podria ser similar a l'anterior cas, només usat en contextos formals, ja que *meua* comença a aparéixer a l'Edat Moderna.

4.3.4 Flexió de gènere i nombre

No hi ha gaire a comentar quant a la flexió del gènere, el plural femení és *-es*, tal com correspon a un text en zona del bloc occidental. Sí que cal mencionar que el substantiu *color* presenta un sufix diminutiu femení en plural: *coloretes* (19.18; 20.11).

De la flexió del nombre es pot destacar la terminació *-ns* del mot *cóffrens* (14.24), la qual és fruit d'una analogia dels mots que conserven la *n* etimològica en el plural, especialment de *cove*/*còvens* —mot que, precisament, prové del mateix ètim que el gal·licisme *cofre* (DECat, II: 806). Tant el tortosí de l'època moderna com l'actual manté esta *n* dels plurals dels mots que en singular acaben en *e*, com es pot corroborar en el mot *hòmens* (16.26; 17.13).

4.3.5 Pronoms

Personals forts

Al llarg del document, només hi ha 3 pronoms personals forts diferents: el de 1a persona (*yo*), el de 4a persona amb duplicitat de formes (*nosaltres* i *nosaltros*) i el de 5a persona emprat com a tractament de respecte (*vostés*). Pel que fa a les dues variants del pronom de 4a persona, *nosaltros* és la innovadora que posteriorment evoluciona a la forma tortosina actual *natros* (*nosaltres* > *nosaltros* > *noaltros* > *naltros* > *natros*), documentada per primera volta pel CIVAL, el 1596. L'altra variant, *nosaltres* (20.5), és més antiga i en el moment del judici és possible que convisqués amb *nosaltros* (20.28, 30) o fes poc que hagués caigut en desús.

Febles

Per tal de mostrar tots els pronoms febles que són presents en el procés judicial, se n'ha fet una classificació mitjançant una taula[39]:

[39] Els espais en blanc indiquen que no se n'ha trobat cap exemple. Tampoc s'hi han inclòs els pronoms de 2a persona: no n'hi ha cap. Els pronoms amb un punt volat (·) són formes precedides per un mot acabat en

			1a persona	3a persona					Adverbials	
				masculí	femení	neutre	datiu	reflexiu		
Singular	proclítics	+C	*me*	*lo / ·l*	*la*	*ho*	*li*	*se /·s*	*ne / ·n*	*hi, y, i*
		+V	*me / m'*	*lo / l'*				*se / s'*	*ne / n'*	
	enclítics	C+	*-me*	*-lo*				*-se*		
		V+								
Plural	proclítics	+C	*mos*				*los*	*se*		
		+V					*·ls*			
	enclítics	C+								
		V+								

Com a fets destacables, veem que s'usen les formes plenes (*me*, *te*, *se*, *mos*, *los*, *ne*), les més esteses dins del bloc occidental (ALDC, IX: 2045-2050) i les generals en català antic, a més de ser les que s'empren en el tortosí de l'actualitat (Castellà, 2020: 108). A més a més, el pronom de 1a persona del plural «és *mos* en lloc de *nos* del català antic: probablement es tracta d'una influència de la forma de la 1a persona [del singular] *me* i és un canvi que es produeix també en altres dialectes» (Massip, 1989: 51).

4.3.6 Adverbis

4.3.6.1 Locatius

Podem classificar els adverbis de lloc en dos grups: els que encara avui dia s'empren en tortosí (i gran part del domini lingüístic) i els que han caigut en desús. En el primer, hi ha *damunt* (15.8, 10, etc.), *alà* 'allà' (17.8), *amunt* (15.17, etc.), *avall* (19.27; 20.30), *dalt* (19.23-24), *baix* (16.27, etc.) i *dins* (15.27), mentre que en el segon grup trobem *davall*[40] 'sota' (15.19; 16.26), *dellà* 'en el cantó d'allà, l'oposat al parlant' (17.7) i *dessà* 'deçà, contrari de *dellà*, posició relativa més propera' (17.7).

4.3.6.2 Temporals

Quant als temporals, es dividiran en quatre grups: els que indiquen un temps passat, els que indiquen el present, els que indiquen el futur i, en darrer lloc, uns altres que no es poden catalogar així.

vocal (*que·s digué*, *si·ls appareixerà*, *no·n puch determinar*, etc). És a dir, són pronoms en enclisi que adopten una forma en proclisi dels mots anteriors.

[40] Malgrat que no es fa servir a Tortosa —on s'usa *a baix de*—, Castellà (2020), Cubells (2005) i Navarro (1994), encara és un adverbi ben viu a poblacions de la rodalia, també en lleidatà, mallorquí i menorquí (ALDC, VIII: 1984), entre d'altres.

Temps passat

Abans i *ans*[41]: «mots sinònims, coexistien com a quasi equivalents, i per tant la gent sentia *abans* com una espècie de compost d'*ans*» (DECat, I: 5). En el text també funcionen com a sinònims, vegem-ho:

> «la nit *abans* que lo dit Carot se n'anàs [...]» (21.8).
> [...] yo *testis* lo viu ab dita roba pochs dies *ans* se digués lo aguessen mort (19.7-8).

Ya 'ja': adverbi temporal amb moltes connotacions diverses. En el document estudiat, predomina l'ús de 'en un moment anterior, des d'abans':

> Y anant a sercar lo llaüt, *ya* no·l trobàrem (16.29).

Temps present

Ara: 'moment actual'.

> «senyors, yo *testis* he vist lo cos de home mort que *ara* me han mostrat y de que *ara* mateix vostés n'i han fet visura en la plassa de la Ribera» (19.14-16).

Vuy[42] 'avui': 'el dia present, el d'ara'.

> Tots los quals senyals he vist *vuy* tenir dit cadàver [...] (19.24).

Temps futur

Demà: 'el dia següent a l'actual, el de després d'avui'.

> «Y anant un dimecres dematí per passar dits pastors ab dit laüt, que *demà* farà quatre o cinch sedmanes» (15.8-10).

Després, aprés, prés i *enaprés* (17.32; 18.20, etc.): adverbis sinònims que indiquen un moment més tardà, més enllà en la temporalitat. Coromines observava que «*aprés* i la seva variant *prés* significaren primer 'a prop' i venien del ll. PRĚSSE 'estretament, en forma compacta'» (DECat, III: 96). *Després* es va formar, probablement, per encreuament entre *aprés* i *despuix* 'després', mentre que *enaprés* és, senzillament, una combinació de la preposició *en* (fet força comú en esta mena d'adverbis: *encontinent, enfora, entorn*...) i l'adverbi *aprés*.

Altres adverbis de temps

Dematí[43]: 'durant el matí'.

---

[41] Segons Castellà (2020: 117), en tortosí d'ara, encara «és present, en menor grau, la forma *ans*».
[42] Vegeu l'apartat 4.6 per a l'evolució del mot.
[43] També se'n fa un ús com a substantiu ('matí'): «que en lo *dematí* [l'aprenent d'Andreu Salvador] ya no véu sinó als dits Salvador y Lorens» (...).

Y anant un dimecres *dematí* per passar dits pastors ab dit laüt [...] (15.8-9).

Eleshores 'aleshores': 'en un moment determinat'. Mot que ha donat múltiples variants a tot arreu del domini lingüístic: *llavors, (a)llavòrens, (a)llavons, (a)llavontes, (a)llavonses,* etc.

Y des *eleshores* ensà ha faltat dit Carot (17.27-28).

Encontinent: 'immediatament, seguidament'.

E *encontinent* mon amo me cridà y yo baixí y tanquí dita porta y me posí a fer fahena [...] (17.26-27).

Entretant: 'mentrestant, durant el temps entre dos esdeveniments'.

[...] proveheixen en que Joan Lorens, pres en les presons comunes de la present ciutat per sospita, sia extret de dites presons [...], y *entretant*, si request serà, a pena de cent lliures moneda barcelonesa (17.36-18.4).

Ensà 'ençà': 'del temps passat cap al temps present'.

Joan Carot, mosso de mestre Andreu Montserrat, faltava del dimecres *ensà* (17.15).

May: 'en cap moment, en cap ocasió'.

[...] a dit Carot *may* aprés lo avia vist (...).

Sempre: 'en tot moment'.

[...] després que han passat, los pastors *sempre* desarmen los rems (23.4-5).

4.3.6.3 Modals

Així[44]: 'd'esta manera, d'una manera determinada'.

Y *així* mateix, avem vist per los senyals té en lo coll que a dit Joan Carot és estat mort offegat y violentment (20.13-14).

Bé: 'de bona manera, correctament'.

[...] lo qual coneixem molt *bé* ésser Joan Carot (20.6).

[44] Pot també voler dir 'en conseqüència': «yo *testis* he testificat en la present causa y *així* demane me lixguen la mia depositió» (21.5-6).

Cal mencionar, a més, l'adverbi *violentment* (20.14), el qual no presenta la flexió de gènere femenina que solen presentar els adverbis amb el sufix *-ment*, potser perquè en català antic no presentava flexió (*DCVB*, s.v. *violent*).

4.3.7 Numerals i indefinits

La majoria de numerals del present document són ordinals: *un, dos, tres, quatre, cinch, onse, tretze, quinse, setse, desset, mil sis-cents y tres*. Sols hi ha un cardinal: *primer*.

Pel que fa als indefinits, hi apareix diverses vegades el d'afirmació[45] *algun, -a, -ns*, amb la particularitat que hi ha un cas en què el significat equival a 'cap':

> [...] no resulta per ara culpa *alguna* contra dit Joan Lorens (23.19-20).

També hi ha els pronoms indefinits *algú* i *tots*. A més a més, hi ha alguns indefinits de dubte i negació, com *ninguna* 'cap' i *res*:

> «[...] no he vist *ninguna* persona negada en dita remulla» (16.1-2).
> [...] *et dixit* que no y sab *res* en dit interrogat (19.32-33).

Un altre grup d'indefinits són els d'identitat o manera: *altre, -a, -es* i *tal*:

> «[...] yo *testis* judiquí que aurien fet algun robo o *altre* malefici ab dit laüt» (15.23-24).
> «[...] yo *testis* diguí que no havia vist *tal*» (15.29-16.1).

Finalment, hi ha el quantitatiu *molt, -a, -s, -es* i les locucions de quantitat *una poca* (amb concordança de gènere amb el substantiu femení que acompanya) i *ni menys*[46]:

> [...] no sé ni he hoït dir qui ha mort o fet matar a Joan Carot [...], *ni menys* conech la bossa que de present me mostren (22.5-7).
> [...] vérem tots que per baix y avia *una poca* de sanch [...] (16.27).

4.3.8 Preposicions i conjuncions

El fet més destacable quant a les preposicions és un cas de confusió entre les preposicions *en* i *ab*:

> [...] me ixqué un home de baixa estatura, refet, barbi-negre, *en* los mostachos refilats, ab una capa nova burella y un pedrenyal de roda larch en la mà [...] (17.9-10).

És un tret lingüístic característic del valencià i del tortosí actuals i que ja es veu reflectit

[45] Es fa servir la nomenclatura proposada per la *Gramàtica històrica de la llengua catalana*, de M. Batlle, J. Martí i Castell, J. Moran i J. A. Rabella.
[46] També usat en l'expressió *més o menys*. Veem com encara no havia penetrat el castellanisme *menos*.

gràficament en textos del segle XV, segons el DCVB. Realment, és una variant de les múltiples variants fonètiques que hi ha per tot arreu de la preposició *amb* < *ab* < APUD, amb la coincidència de ser homònim d'una altra preposició. Justament l'altra preposició, *en*, és la que s'empra preferiblement amb valor locatiu, tot i que s'hi ha trobat casos en què es preferix *a*:

> [...] E un dia després, trobant-me yo *en* lo present loch de Xerta (15.28).
> Y *en* Tortosa li digueren a dit mon fill [...] (15.18).
> Y *en* la riba, *a* la vora del riu (15.12).
> [...] me demanaren moltes persones si avia vist yo testis un negat que estava *a* la remulla de l'asut (15.28-29).
> [...] se digué que *en* la remulla de l'asut se avia attrobat un negat (16.31).

Avui dia, en tortosí només s'empra en valor locatiu la preposició *a*, mentre que «la resta del val. prefereix en aquest context la preposició *en*» (Beltran i Segura-Llopes, 2022: 209). En el moment del judici, podria ser que hi haguessen vacil·lacions o que fos un fenomen en ple moment de canvi. A més, esta preposició *a* presenta una particularitat: quan va seguida d'un mot començat per vocal, hi ha la presència d'una consonant dental de suport:

> [...] aurien fet forsa *ad* algú en dit loch (15.14-15).
> ha hoit dir *ad* alguns en lo loch de Xerta (19.33).

Actualment en tortosí, esta preposició *ad* es pronuncia amb una consonant nasal: [an][47]. La resta de preposicions que hi apareixen són generals i actuals: *segons, per, sobre, de*... Tanmateix, s'ha d'esmentar un ús no habitual de *de*:

> [...] y quant fórem al loch a hont sol estar lo llaüt *de* dit Barberà té per a passar los pastors y les tandes los dona (16.18-19).

Pareix que tinga la funció que pertocaria al pronom relatiu *que*, atés que introduïx una oració de relatiu adjectiva. Ara bé, també es podria tractar d'un lapsus causat per l'oralitat o bé un anacolut: que el *de*, com que va seguit d'un nom, indiqués propietat (de qui és el llaüt) i el pronom que hauria d'anar després s'hauria elidit[48].

Quant a les conjuncions, la copulativa pot presentar tant la forma *y* com la més conservadora *e*, si bé predomina la primera (de fet, és la que empren més sovint els testimonis, mentre que quan s'empra el registre jurídic sols hi ha *e*). Hi són presents la conjunció disjuntiva *o* i l'altra copulativa *ni* (no hi ha cap variant arcaica *ne*). D'adversatives hi ha *emperò* (17.32; 18.20), variant i sinònim de *però* (21.27; 22.25, etc.), també present en el text. La conjunció *com* adquirix la forma *con* en dos ocasions (14.8; 21.18). Coromines afirma que és una «variant de fonètica sintàctica, afavorida pels usos

[47] Ho corroboren als seus treballs Castellà (2020) i Beltran i Segura-Llopes (2022).
[48] Per a l'elisió de relatius, vegeu sintaxi (p. 42).

proclítics, i freqüentíssima a l'Edat Mitjana» (DECat, II: 846). En el text, com veurem en l'exemple, introduïx frases més aviat temporals, cosa que li atorga un sentit proper al de *quan*:

> E *com* no·l trobàssem, yo *testis* embií mon fill a Tortosa per veure si·l trobarien (15.17-18).
>
> E *con* vuy ell tinga certes intelligènties de que per ventura ho aurien fet altres [...], demana sien servits traure aquell si·ls appareixerà (14.8-10).

Per últim, hi ha un total de tres conjuncions causals i una de subordinada final, respectivament: *attés* (14.14), *car* (21.13), *per ço* (14.7, etc.) i *per a* + infinitiu. També la locució *a occasió que* 'a causa de' (16.31) té un significat causal.

4.3.9 Interrogatius i relatius

Hi ha una predominança del relatiu *qual, -s*, precedit d'article definit. Hi ha un reforç dental final en els relatius *hont*, igual que en la conjunció *quant*, present en la llengua antiga gairebé general[49] i que encara perdura.

4.4 *Morfologia verbal*[50]

4.4.1 Les formes no personals

Infinitiu

Trobem que totes les formes d'infinitiu estan representades amb la *-r* final[51] en tots els contextos: «per *anar* dit laüt» (15.23), «acostumava de *portar* en les mans» (19.22), «fet *fer* lo susdit» (19.32), etc. La variant derivada del llatí vulgar ĔSSĔRE majoritària en el text és *ésser* (= 9), però cal destacar que hi ha un cas de *ser* (19.8). No es tractaria d'una influència del verb castellà *ser*, sinó més aviat de «una transformació o metaplasme de l'antic i clàssic *ésser*, causada per l'analogia de certes formes de la seva conjugació [...], metaplasme que l'analogia de *fer*, *dur*, *dar*, posaria en marxa» (DECat, III: 713). Finalment, s'han identificat els verbs en infinitiu *tenir* (15.6, etc.) i *venir* (19.26), una mostra que les formes habituals actuals, *tindre* i *vindre*, no eren encara formes que es fessen servir, com a mínim en context escrit, malgrat que en el CIVAL apareixen unes poques cites dels segles XIV, XV i XVI[52].

Gerundi

Tots els verbs mantenen la *t* del dígraf *-nt* final[53], tant si el verb va seguit de pronom com si no: *fent-me* (16.25), *dient-ho* (21.15, etc.), *anant* (15.8, etc.), *denotant* (16.26-27), *charrant* (22.12), etc.

---

[49] Tal com explica Coromines en el DECat, volum VI, pàg. 893.
[50] Vegeu annexos per a la taula completa de totes les formes verbals que hi ha en el text.
[51] Vegeu l'apartat 4.2.3.
[52] Ara bé, no comencen a haver-n'hi un nombre més freqüent de cites fins ben entrat el segle XVII.
[53] Per al tractament fonètic d'este grup consonàntic, consulteu l'apartat de consonantisme.

Participi

Les formes de participi que hi apareixen són totes iguals a les actuals, llevat d'un cas de participi fort antic: *lesta* 'llegida' (21.7). Es tracta d'una de les formes que «mantenen una gran vitalitat durant tota l'edat mitjana i són les formes generals dels clàssics de la segona meitat del XV» (Pérez Saldanya, 1998: 258). És la flexió femenina de *llest* < LESTU, participi que pertanyia a la tercera conjugació llatina i que va acabar adoptant el model de la quarta, cosa que va provocar-ne la regularització a les formes febles (*llest* >> *llegit*, com *test* >> *teixit*). És un tret arcaïtzant, potser atret pel context jurídic o pel conservadorisme lingüístic del dialecte, ja que Farreny (2004: 296) detecta ja com a variant majoritària *llegit* en els dos darrers processos lleidatans de finals del s. XVI (anys 1595 i 1598) dels set que analitza i transcriu. En darrer lloc, hi ha la forma *omplit* (15.20), la qual s'ha mantingut en tortosí actual, mentre que en altres zones del Principat i de les illes Balears, per un procés analògic, empren la forma *omplert*.

4.4.2 Les formes personals

Present d'indicatiu

1a persona

Només hi ha 7 verbs diferents en 1a persona del PI: *sé* (15.5, etc.), *tinch* (15.26, etc.), *entench* (17.23; 21.19, etc.), *demane* (21.6), *puch* (17.11, etc.), *conech* (...) i *par*[54] 'pareixo' (19.4, etc.). Gairebé tots els morfemes de persona d'estos verbs que es fan servir són -Ø, llevat d'un cas en què és -*e* (*demane*), com en valencià central i meridional actuals. En tortosí, en canvi, este morfema sol ser -*o*, així que probablement el canvi -*e* > -*o* encara no s'havia produït, hi havia vacil·lacions o variació segons la població i classe social o bé no es veia reflectit en la grafia. Farreny (2004: 281) corrobora que en lleidatà «podem suposar que el morfema en -*o* ja era habitual abans del temps en què són transcrits aquests dos processos (1595 i 1598)», mentre que Gulsoy (1993: 441) és encara més clar i afirma que «a la primera meitat del segle XV la terminació -*o* tenia ús en el Principat, a Morella i al nord del Maestrat».

4a persona

Cal destacar el manteniment del morfema -*am* de la 4a persona del PI dels verbs de la I conjugació (un únic cas): judicam (20.14). Devia ser encara majoritari este manteniment, atés que fins fa unes dècades, Massip (1989: 57) constatava que «es conserven les desinències -*am*, -*au* en la 4 i 5 persones de l'IP, encara que actualment en competència amb les modernes -*em*, -*eu* i només en les poblacions més arcaïtzants». De fet, Navarro (1994: 122) també ho constatava, amb un grau més elevat de vitalitat, a la comarca veïna de la Terra Alta:

[54] Per a la seua definició, vegeu, dins del lèxic, l'apartat dels verbs (p. 46).

> «Es mantenen encara els morfemes *-am, -au* - donam, donau; anam, anau – de quarta i cinquena persones en el present d'indicatiu dels verbs del primer grup. [...] Tot i que en una mateixa localitat apareixen les dues formes [...], - els morfemes *-am, -au* es mantenen amb forta vitalitat, com a les Balears».

Tanmateix, actualment, al Baix Ebre, ja «no n'ha aparegut cap mostra, tret d'algun cas aïllat en contextos particulars (*anem-nos-en* > *'nam-o'n*) i en expressions fixades» (Castellà, 2020: 132).

6a persona

Les úniques formes amb increment incoatiu de tot el judici són la 6a persona del PI dels verbs *proveir* i *procedir*[55]: *proceheixen* (14.14), *provehixen* (23.21) i *proveheixen* (17.36). La /i/ tònica de la segona forma pertany a la majoria dels parlars occidentals, comencen a aparèixer al segle XIV i «podrien procedir directament del llatí (a partir de -ĪSC- i no de -ĒSC-) o podrien haver arribat des de l'occità en època preliterària durant la dependència de Tolosa» (Veny i Massanell, 2015: 251).

Perfet d'indicatiu compost

Este temps verbal és format per l'auxiliar *haver* conjugat (o *ésser*, quan acompanyen un verb de moviment) + un participi: *havem vist* (20.5, etc.), *era eixit* (16.6-7, etc.), *fuy tornat* (17.14), *eren anats* (21.10). Les formes dels auxiliars són un exemple de l'estadi anterior de l'actual *h[a]m*. Este canvi es produïx pel «seu caràcter auxiliar», així que «presenta formes reduïdes en totes les persones per eliminació de la consonant -B- > -v- del radical» (Batlle et al., 2016: 452).

Perfet d'indicatiu simple

No hi ha cap forma de perfet perifràstic, només hi ha formes de perfet simple, un temps verbal inexistent en el tortosí d'avui dia: *ané, mirí, faltà, tanquí, vérem, trobí, fórem, entenguí, fuy, feren, feu,* etc. Un altre fet a remarcar és l'ús de formes de perfet fort (algunes desaparegudes i d'altres presents en certs dialectes): *dix, fuy, feu, véu*. Estes formes venen directament derivades del llatí, amb l'evolució fonètica ordinària del català, amb alguna xicoteta excepció[56]. Les solucions febles, amb una extensió palatal o velar depén del cas, són generades per processos analògics. En el document analitzat conviuen tant *dix* (14.4, etc.) com *digué* (16.29, etc.), perfet fort i perfet feble del mateix verb, respectivament.

Present de subjuntiu

S'hi troben, en total, un nombre de sis formes diferents: en 3a persona, hi ha *tinga* i *sia* i, en 6a, *sien, traguen* i *lixguen* 'lligguen'. Esta darrera forma demostra que ja havien començat a aparéixer les formes velaritzades del tipus *òbriguen, càpiguen, córrega*, etc. Este segment velar «és un element morfològicament pertinent [...], permet establir oposicions semàntiques entre determinades formes del paradigma» (Pérez Saldanya,

[55] En el text estudiat, sols apareix la forma *procehir*, amb caiguda de la dental intervocàlica.
[56] Consulteu Batlle et al. (2016: 393) per a una informació detallada.

1998: 74) i «s'acaba convertint en la marca de subjuntiu de moltes localitats actuals del Baix Ebre» (Castellà, 2020: 136).

Imperfet de subjuntiu

Els verbs de la I conjugació presenten i conserven la /a/ tònica temàtica en l'imperfet de subjuntiu i, en els plurals, la desinència [se]: *anàs* (21.8), *deixàs* (17.25), *trobàssem* (15.17), *captivassen* (14.7). Avui dia, la desinència es manté, però la vocal tònica ha esdevingut /é/ «a conseqüència de l'analogia de la terminació *és* dels verbs de la classe III» (Moll, 1991: 164).

Condicional

Totes les formes són com les actuals, tret de *poria* (16.22), comentada ja a l'apartat de fonètica (p. X).

4.5 *Sintaxi*

Quant a la sintaxi, cal esmentar un cas de la construcció *tenir* + participi:

> me digueren moltes persones que lo dimecres abans, que fonch lo dia que yo *tinch dit* [...] (16.4-5).
>
> en lo loch hont estava lo tresteix y rastre de la gent, com *tinch dit* [...] (15.25-26)

Aquí el verb *tenir* adquirix funció d'auxiliar i indica «una idea de conservació d'un estat, d'una situació» (Batlle et al., 2016: 608).

El verb *ser* es fa servir com a auxiliar en construccions de perfet d'indicatiu, juntament amb participis de verbs de moviment: *fuy tornat*, *era eixit*, *era passat*, etc. El verb *estar* es fa servir amb valor locatiu amb el matís de 'trobar-se en un lloc un moment determinat': «un negat que *estava* a la remulla» (15.29).

S'hi observa el pronom indefinit *un* acompanyat d'article:

> [...] lo dit Pere Boixí dix que *lo un* mosso de Andreu Salvador de Xerta [...] (22.12-13).

Actualment, per dissimilació, encara es pot sentir la variant *la un* (Castellà, 2020: 105).

S'ha localitzat un cas de concordança del participi amb un element més proper que no pas al subjecte de l'oració:

> [...] y també per aver vist a dit cadàver *vestida* una *ropilla* de coloretes vert y negre escur (20.10-11).

Pel que fa al gerundi, en el text present, es fa servir amb valor expressiu o continu:

senyors, lo que yo sé sobre lo que m'interroguen és que, *anant* yo *testis* al regne de Aragó dimecres [...] (17.4-5).

Fins i tot es fa servir la construcció del gerundi absolut, aquell que s'usa «amb un subjecte propi que no és el subjecte del predicat de l'oració principal» (Batlle et al., 2016: 600):

Y *fent-me* sobre de la riba, viu a la vora del riu uns senyals de sabates [...] (16.25 26).

Y *anant* a sercar lo llaüt, ya no·l trobàrem (16.29).

Per a acabar, en el text analitzat hi ha oracions subordinades que hom esperaria que fossen introduïdes per *que*:

Y així mateix, avem vist per los senyals [*que*] té en lo coll (20.13-14).

[...] per la molta pràtiga y coneixensa [*que*] teníem ab aquell al temps [*que*] vivia (20.7-8).

Sorprendria que el motiu de l'absència fos perquè l'escrivà estigués influït per la sintaxi llatina, com explica Moll (1991: 239). El mateix autor també diu que «modernament l'omissió del *que*, en escriptors poc escrupolosos, es deu a castellanisme».

4.6 *Lèxic*

Substantius

Alfanja (17.11; = 1): mot d'origen àrab que designava un tipus de sabre curt i corbat, amb sols una part afilada i dues puntes, l'usaven principalment els pobles àrabs. La variant més estesa és en masculí, *alfange*, mentre que la que hi ha en el document estudiat (*alfanga*) sols la trobem en un text eivissenc de 1602, *Entreveniments*. Tal com indica Joan Coromines al DECat, la grafia *g* és imperfecta i podria representar una consonant africada prepalatal sonora, així que realment el mot és *alfanja*.

Assut (15.8, 29; 16.18, etc.; = 8): «Mur de contenció que atura o desvia l'aigua d'un riu per aprofitar-la en l'agricultura o en la indústria». Prové de l'àrab *as-sudd* i, si bé no és un mot d'ús corrent actualment, és un mot conegut perquè encara és present en un topònim de la zona (precisament el que s'esmenta en el document): l'Assut de Xerta. A més, el filòleg Joan Coromines afirmava que va «anotar-lo com a mot viu i popular [...], sense interrupció des de Xerta i Morella fins al Benicadell almenys i més enllà» (DECat, I: 460).

Bar (14.23; = 1): terme antic que podria valdre de sinònim de 'traidor', com surt en el text: «vol incórrer en pena de *bar y traydor*». És freqüent l'ús dos termes sinònims junts per si el primer mot és desconegut per al públic general, així el segon, més conegut, pot ajudar a la comprensió. Segons el DCVB, *bar* és «qui falta a la promesa de fidelitat».

Butla (17.15; 17.22; = 2): «Missiva o altre document oficial que porta bolla acreditativa. Es diu especialment de les lletres del Papa que porten el segell pontifici i la bolla de plom

amb les imatges de Sant Pere i Sant Pau», *DCVB* s.v. *butlla*. Més concretament, «s'explica per la bola que s'aplicava als documents per autenticar-los: mot savi, primer aplicat a qualsevol document o missiva solemnes [bulla Muntaner], després als grans documents papals i a les despatxades amb oferiment de certs avantatges eclesiàstics» (DECat¸ II: 61).

Calces (19.6, 18; = 2): hi apareixen dos termes, *mitges calces* i *calces*. A priori, haurien de fer referència a la mateixa peça de roba, atés que els testimonis s'hi referixen de manera similar:

> [...] ab unes *calses* de punt de agulla morades (19.6).
> [...] ab unes *mijes calses* de agulla morades (19.18).

Tot i això, mentre que *mitges calces* designa la «calça que cobria el peu i la cama fins al genoll», *calces* antigament feia referència a la «peça de vestit que cobria el peu i la cama, ajustant-se al contorn d'aquesta [...], segons les èpoques eren dues peces separades o formaven tot un cos, en el qual cas es cordaven devés la cintura» *DCVB*, s.v. *calça*. És a dir, són dues peces de roba diferents. Ara bé, *calces* també pot designar la «peça de vestit que cobreix el peu i la cama, ajustant-se al contorn d'aquesta, generalment fins més amunt del genoll», ja que és un escurçament de *mitges calces*.

Calçons (23.14; = 1): «Peça de vestit que cobreix separadament les cames, ajustant-se a llur contorn, i que en la part superior es subjecta a la cintura» *DCVB*, s.v. *calçó*. És un derivat amb sufix diminutiu de *calça*, amb les primeres aparicions entre els segles XV i XVI. En el document, per manca de detalls, es pot interpretar que s'hauria emprat com a sinònim de *calces*, encara que també podria tractar-se d'una altra peça de roba del tronc inferior:

> [...] lo dia que faltà Joan Carot amprà uns *calsons* de cama al dit Andreu y un pedrenyal al dit Andreu Salvador (21.13-14).

Coll del braç (19.20; = 1): «braó, la porció del braç més immediata a la mà» *DCVB*, s.v. *coll*.

Fadrí (21.18; = 1): substantiu amb diversos significats, el més estés avui dia és el de 'solter' (ALDC, III: 454). Ara bé, el context pareix indicar que voldria dir 'criat, servent', ja que podria fer referència a Joan Carot, l'aprenent d'espardenyer assassinat del judici. El DCVB en limita el sentit al valencià i prou.

Filadís (21.15; = 1): «Matèria feta amb seda d'inferior qualitat, procedent de capolls de seda netejats, macerats i convertits en una espècie de cotó» *DNV*, s.v. *filadís*.

Fressa (15.11; 16.20; = 2): si bé el sentit actual més estés és, possiblement, el de 'soroll', el que hi ha en el text és el de 'rastre, senyals (petjades, excrements, olors) que deixen els animals per on han passat'. Segons Coromines, el primer significat és més recent, mentre

que el segon apareix «ja [al] S. XV en el sentit de 'trobar el rastre, deixar un rastre'» *DECat* s.v. *fressa*. Els testimonis del judici, tanmateix, no fan servir aquest terme per a referir-se al rastre d'un animal, sinó al de persones, potser com a exageració, perquè hi havia marques molt notables de petjades i altres senyals: (...).

Interrogat (19.33; = 1): participi lexicalitzat del verb *interrogar*, vol dir 'pregunta, interrogació'.

Llaüt (15.7; 17.7, etc; = 11): «Embarcació menuda d'arqueig variable aparellada amb vela llatina, que actualment s'utilitza per a la navegació esportiva i d'oci i, abans, per a la pesca i el cabotatge» *DNV*, s.v. *llaüt*. La normativa actual de l'IEC distingix entre *llagut* 'embarcació' i *llaüt* 'instrument de corda', tot i que també admet *llaüt* 'embarcació', mentre que la normativa de l'AVL inclou les dues definicions dins de *llaüt* (també admet *llagut*). En el tortosí actual de Tortosa i també en l'antic, aquesta velar antihiàtica no hi és.

Matxo (15.31; = 1): mot pres del castellà que designa l'espècie híbrida entre el ruc i el cavall o bé entre l'egua i la somera. S'hi introduïx primerament en valencià, el CIVAL registra la primera recurrència el 1435, encara que el mot patrimonial, *mul*, continua apareixent. Actualment, a tot el Baix Ebre es fa servir *matxo*, sense cap rastre de *mul*, com en el text present d'inicis del s. XVII. En canvi, la femella s'anomena *mula* (Castellà, 2020: 325).

Mestre (16.5, etc.; = 7): «Tractament que s'avantposa al nom dels menestrals», els quals són «qui professa un ofici o art mecànic» *DCVB*, s.v. *mestre*, *menestral*.

Misser (14.13, etc.; = 3): «Tractament equivalent a *mon senyor*, que es donava a persones de molta autoritat i principalment a gent lletrada» *DCVB*, s.v. *missèr*.

Modo (18.27, 35; = 2): 'manera, mode, forma'. Prové del llatí MODUS i, inicialment, l'evolució natural del català al llatí va ser la forma *mou*. Coromines defensa que la forma genuïna és *mode*, ja que és la variant que s'estén en català i en la resta de llengües romàniques i que s'ha de marginar «com a terme de lògica, de gramàtica i poca cosa més». De fet, afirma que «és un castellanisme com una casa usar *mode* o *modo* o *modus* (o qualsevol forma) en lloc de manera» (DECat, V: 712).

Mossén (17.33, etc.; = 9): «Tractament que s'anteposava al nom o al títol de personatges de categoria social elevada (als sants, als prínceps, prelats, cavallers, clergues, graduats en Dret, etc.)» *DCVB*, s.v. *mossèn*.

Paeria (14.22, etc.; = 3): «A Tortosa, òrgan assessor i executiu, de caràcter judicial, i representant de la ciutat que des del 1276 (carta de paeria) exercia conjuntament amb el veguer i la seva cort, representant dels senyors i després del rei. Perdurà fins a la Nova Planta» (*GEC*, s.v. *paeria*).

Pràtiga (19.5; 20.7; = 2): en el text té un sentit antic, ja no present actualment: «tracte, conversació» (*DCVB*, s.v. *pràctica*).

Pedrenyal (17.10-11, 25, etc.; = 5): «Arma de foc, a manera d'escopeta curta, que s'usava en els segles XVI i XVII i es disparava amb pedrenyera [‘pedra foguera’]» *DCVB*, s.v. *pedrenyal*.

Robo (15.24; = 1): ‘robatori’. Aquest castellanisme ja es troba documentat en català del Principat pel CICA a finals del segle XV, mentre que el CIVAL arreplega la primera aparició al País Valencià l’any 1395 a *Valeri Maxim*, del frare dominicà Antoni Canals. És un castellanisme que encara avui dia es pot sentir a Tortosa i en bona part del domini lingüístic.

Ropilla (19.5, etc.; = 3): es tracta d’un castellanisme antic, designava una peça de vestit que, segons el DCVB, era «curta, amb mànegues, que es portava ajustada a mitjan cos sobre el gipó; s’usava en els segles XVI-XVII». Precisament, les primeres mencions escrites d’aquest mot en la nostra llengua no apareixen fins a finals del segle XVI.

Tanda (11.12; = 1): usat sovint en plural, segons el DCVB fa referència a «cadascun dels moments o estones d'una activitat que s'assignen ordenadament als diversos participants per a exercir-la alternativament». En el context del text, s’assignen els torns de passar d’una banda a l’altra del riu als pastors en llaüt, no hi caben tots alhora. El DECat n’indica l’etimologia: «probablement de l’àr. *tanzîm* ‘disposició en ordre, en sèrie’, ‘arranjament, regulació’, que en àrab vulgar es pronuncià en el nostre país *tànden*, i del seu plural *tàndens* i *tandes*, s’extragué després el singular *tanda*». És un substantiu patrimonial del català (primeres mencions al s. XIII) que en castellà també es fa servir com a manlleu.

Trasteig (15.25; = 1): ‘acció i efecte de trastejar’ *DCVB*, s.v. *trasteig*[57].

Veguer (14.7, etc.; = 9): «Al Principat de Catalunya i a Mallorca, autoritat delegada de la corona o d’una baronia en una demarcació, amb jurisdicció governativa, judicial i administrativa [...]. L’estatut dels veguers pròpiament dit començà amb Jaume I de Catalunya-Aragó, a la cort solemne de Barcelona de l’any 1228, en la qual hom disposà la coincidència de la demarcació de llur jurisdicció amb la dels bisbats, i posà un veguer per cada diòcesi [...]. El càrrec de veguer fou suprimit pel decret de Nova Planta (1716), i les seves atribucions, bé que no del tot, foren preses pels corregidors» (*GEC*, s.v. *veguer*).

Visura (18.26; 19.16; = 2): ‘inspecció, examen pericial, de reconeixement’.

[57] Per al significat de *trastejar*, vegeu *trastejar* a l’apartat de verbs, pàg. 47.

Adjectius

Barbi-ponent (20.10; = 1): calc del castellà *barbiponiente*, amb poques recurrències en català. El CIVAL el documenta només una vegada, en el *Diccionario valenciano-castellano* de J. Escrig, datat de l'any 1887. La definició és la següent: «*Dícese del mancebo á quien le empieza á salir la barba*». Per extensió, el DRAE recull un altre significat: «*principiante, que empieza a aprender*».

Burell, -a (17.10, 13; = 2): 'color fosc, gairebé negre'. També designa «un teixit bast de llana fosca», etimològicament és «d'origen incert i no es pot assegurar si el color prengué nom de la tela, o la tela, del color [...], es tracta d'una variant d'un vell adjectiu romànic *BŪRIUS, proveït de terminació diminutiva, mot d'origen desconegut» Coromines, *DECat* s.v. *burell*.

Entumit, -da (19.8; = 1): participi del verb *entumir* que actua com a adjectiu per a descriure l'estat del cadàver de Joan Carot. En el text funciona com a sinònim de 'unflar, fer augmentar de volum'.

Proppassat, -a (23.2, 12; = 2): 'que ha passat recentment, fa poc temps'. És un adjectiu que sol acompanyar les dates, però pot fer referència a un esdeveniment, com és el cas del text.

Verbs

Amprar (21.13; = 1): 'demanar o prendre prestada una cosa, manllevar'. Es tracta d'un verb que ha anat adquirint diversos significats a mesura que la llengua evolucionava. Ara bé, el significat esmentat ja apareix als primers documents escrits en català i es manté avui dia pel bloc occidental, l'illa d'Eivissa i el tarragoní (DECat, III: 304-305).

Cabre (14.6; = 1): hi trobem un sentit del verb força antic, potser pel context jurídic. Concretament, aquí té el significat de 'intervindre, tindre entrada en algun tracte, deliberació': (...). No es recull en cap diccionari normatiu actual, però sí en el DCVB.

Eixir (16.7; 17.9, etc.; = 3): 'sortir'. Verb comú i estés històricament que en els darrers segles ha vist reduïda la seua extensió. Coromines constata que encara s'emprava a mitjan segle XX a les Terres de l'Ebre, mentre que en el present diversos treballs dialectològics[58] confirmen que ha estat substituït per *sortir*.

Haver: a banda de funcionar com a verb auxiliar, també vol dir 'tindre, esdevindre posseïdor', sentit general del català antic. També se'n pot destacar l'ús impersonal aplicat al temps:

> [...] *aurà* quatre o cinch sedmanes, aprés de aver oït lo sermó (16.16-17).

[58] Navarro (1994), Cubells (2005), Buj (2019) i Castellà (2020).

Judicar (20.14, etc.; = 3): és una variant culta de *jutjar*, pres del llatí IŪDĬCARE, amb el mateix significat. La primera menció, segons Coromines, és a *Lo Somni* (1399) de Bernat Metge. S'empra, sobretot, en contextos jurídics i formals. Tanmateix, aquí l'empren els testimonis com un verb d'ús corrent:

Oir: 'sentir, percebre sons'. «Mot ben usual en el llenguatge medieval i freqüent també després [...], però va perdre progressivament la seva vitalitat davant *sentir* que n'esdevingué sinònim, potser ja abans del S. XVI. Avui encara té una relativa vitalitat en el territori valencià i a la Catalunya francesa, i continua bastant usat pertot en la locució *oir la missa*; altrament és d'ús literari o tècnic» (DECat, IV: 39). En el judici contra els assassins de Joan Carot, els testimonis fan servir sempre *oir* i no *sentir*, així que és probable que el tortosí l'hagués mantingut durant més temps, gairebé com els veïns valencians.

Parer (19.14, etc.; = 4: variant antiga de *paréixer*, hi apareix dues voltes, l'una amb significat de 'aparéixer' i l'altra, 'semblar, paréixer'.

Proveir (17.36, etc.; = 3): verb dotat de diversos significats, en el nostre text vol dir 'procurar, fer que una cosa s'executi' i s'usa en les parts més formals del procés (no en els testimonis).

Representar (14.21, etc.; = 3): en el text analitzat, té el sentit antic de «presentar, posar en presència d'algú» (*DCVB*, s.v. *representar*).

Trastejar (15.12; 15.25; = 2): derivat de *trast*, que en origen era el 'banc de remador' i una 'biga travessera'. Prové del llatí TRANSTRUM, amb el mateix significat. Si bé el sentit original del verb és de l'àmbit nàutic ('posar a una embarcació els trasts o bancs de remer') o fins del mercantil (referent al transport d'objectes i articles de comerç que es traslladen, transvasen, 'trasbalsen' o 'trafeguen'), n'ha adquirit d'altres, com ara 'mudar de lloc, traginar coses d'un lloc a un altre' o 'feinejar activament, amb moviment viu'. Pareix que en el document present adopta un sentit més aviat de 'freqüentar, trepitjar sovint': (...). Este significat no el trobem registrat fins ben entrat el segle XIX (DECat VIII, 724), encara que la forma substantivada *trasteig* 'diligència, pas' apareix al *Diccionari Aguiló*, on s'indica que s'emprava a València entre els segles XVII i XVIII.

Vogar (17.7; = 1): 'remar, moure convenientment els rems per a impulsar una embarcació a l'aigua'.

5 TOPONÍMIA I ANTROPONÍMIA

Com que es tracta d'un judici en què hi intervenen una quantitat considerable de testimonis i s'hi esmenta molta gent i molts de llocs, s'ha vist oportú incloure una llista de tots els topònims i antropònims que hi ha en el document estudiat, com a curiositat. A més, s'ha optat per indicar la freqüència dels cognoms a la comarca del Baix Ebre per a veure'n la vitalitat.

5.1 *Toponímia:*

Majors: Tortosa, Xerta, Benifallet, Beseit, la Freixneda, Alfara de Carles.

Menors: Tossal de Som, cova de la Terra Blanca, l'Assut de Xerta.

5.2 *Antroponímia:*

Noms: Andreu, Àngela, Antoni, Baltasar, Bertomeu, Guillem, Jaume, Joan, Marc, Mateu, Miquel, Montserrat, Pere, Tomàs.

Cognoms: Alberni (0), Albiol (118), Arani (0), Barberà (410), Blanch[59] (501), Blasco (123), Boixí (0), Borrull (82), Bretó (0), Brunet (68), Calderó (14), Carot (27)[60], Falcó (195), Figueres (265), Folquer[61] (52), Fontanet (226), Granell/a[62] (30), Jordà (15), Llopis (36), Llorenç[63] (40), Mir (22), Miravall[64] (52), Montserrat (79), Oller (38), Porres (81), Ribelles (0), Salvador (448), Talarn (68), Torner (47), Torres (437).

Malnoms: "Lo Borni".

Com a darrera curiositat sobre llinatges, el desaparegut *Boixí* és mencionat a l'estudi intitulat «*La permanencia morisca en la ribera baja del Ebro tras la expulsión de 1610*», del doctor Manuel Lomas Cortés: «*En ella se hablaba de cómo algunos moriscos originarios de Benifallet (entre los que se mencionaba a* Pedro Boixí, *Guillem Salayet, los Pubill o la familia de la viuda Navarro) habrían sobornado a los carmelitas de un convento cercano a cambio de testificar a su favor*». A més, el mencionat Pere Boixí apareix en una llista juntament amb el seu ofici, *«alpargatero»* 'espardenyer', igual que en el nostre judici. Devia ser un llinatge prou freqüent, atés que en el document esmentat Lomas n'hi cita més de 12.

---

[59] Només 17 amb la grafia regularitzada *Blanc*.
[60] A tot Catalunya sols n'hi ha 79, així que al Baix Ebre hi ha el 34,2% de tots els Carot. Ara bé, al País Valencià n'hi ha 684 més, segons l'Institut Valencià d'Estadística (IVE).
[61] Amb la grafia no regularitzada *Folqué*, igual que *Torné*, *Ollé* (que en este cas també n'hi ha d'*Oller*) i *Salvadó* (també *Salvador*).
[62] En aquella època, els cognoms de dona podien presentar flexió de gènere: *Àngela Granella* (...).
[63] Amb la grafia regularitzada no se n'ha trobat cap, se n'han trobat amb la grafia *Llorens*.
[64] Els 52 realment es diuen *Miravalls*, en plural. En singular no n'hi ha cap, al Baix Ebre.

6 CONCLUSIONS

Amb esta anàlisi lingüística d'un procés judicial tortosí inèdit d'inicis del s. XVII s'han pogut extraure diverses conclusions del parlar de l'època:

1. En primer lloc, cal destacar el cert conservadorisme gràfic, atés que es mantenen certes grafies d'influència llatina, com les dobles consonants <ff>, <cc>, <pp> i <tt> (*occasió, official, aplicadors, attés*) o la grafia *-tió* per a sons [si'o]/['sjo] (*suffocatió, informatió*). També la diversitat gràfica per a representar el so palatal /ʒ/, utilitzant indistintament <j>, <tj>, <g> i <y>; *tresteyat, pugar, mija*. A més, s'observa l'ús de <ch> per al so africat prepalatal sord (*charrant*) i per a l'oclusiva velar sorda a final de mot (*larch, entench*). Finalment, la lletra <h> s'usa per a marcar hiat entre vocals (*proceheixen, pahers*) o a inici de mot sense un criteri fixat (*avia*/*havia*).
2. En l'ambit fonètic, hi ha moltes coincidències amb el valencià actual, el qual ha mantingut les erres i les tes finals i la distinció entre /v/ i /b/. S'hi constaten, també, trets arcaics que encara manté el tortosí actual i que diferixen del català oriental, com ara el manteniment de certes vocals llatines, com a *traure* (derivada del llatí TRAHĔRE) i *faena* (< FĂCĬĔNDA), les quals mantenen l'hiat etimològic. Altres característiques inclouen la monoftongació *ei* > *i* (*mitat*) i la presència de dissimilacions vocàliques (*carteliginoses, redonet, escur*).
3. Quant a la morfologia, destaquen els pronoms febles plens (*me, te, se, mos, los, ne*), propis del català antic i que continuen vigents en el tortosí actual i en els territoris més conservadors. A més, s'observa l'ús de l'article personal *en* per a noms de persona (*en Matheu Carot, en Joan Talarn*). El sistema de demostratius sembla ser de tres graus de llunyania, amb l'ús de *aqueixa* i el pronom neutre *açò*. Pel que fa als possessius, hi ha un ús generalitzat dels àtons (*mon fill, ma companya, son nom*), però també es troben casos de possessius tònics antics com *llur* i *mia*. Quant a les formes verbals, el document presenta la 1a persona del present d'indicatiu un cas amb morfema *-e* (*demane*), i la 4a persona de la 1a conjugació manté el morfema *-am* (*judicam*), un tret que ha anat desapareixent progressivament. S'observa l'increment incoatiu en la 6a persona de verbs com *proveir* i *procehir* (*proceheixen, provehixen*). Pel que fa als temps verbals, el perfet d'indicatiu és exclusivament simple (*ani, mirí, faltà*), amb formes fortes com *dix* i *fuy*, i l'imperfet de subjuntiu de la 1a conjugació manté la vocal tònica /a/ (*anàs, deixàs*). També s'hi registra un cas de participi fort: *lesta*.
4. Pel que fa a la sintaxi, cal remarcar l'ús del gerundi amb valor expressiu i també amb valor absolut. A més, hi ha construccions amb *ser* com a auxiliar perfectiu en construccions amb verbs de moviment: *era eixit, fuy tornat.* Hi ha un cas de confusió entre les preposicions *en* i *ab*, un tret modern del tortosí i del valencià. Finalment, es detecta l'omissió del relatiu *que* en oracions subordinades.
5. En darrer lloc, el lèxic és molt ric i hi ha molta varietat. S'hi testimonien mots de procedència àrab (*alfanja, assut*), arcaismes o mots actuals amb significats antics (*oir,*

judicar, bar, representar, cabre, pràtiga, encontrar), castellanismes (*robo, barbiponent, ropilla, macho*) i mots d'extensió més reduïda (*amprar, trastejar, fressa*[65]).

En definitiva, este treball ha posat en valor un document fins ara inèdit i desconegut, que aporta dades fonamentals per a l'estudi del català occidental i, en particular, del tortosí. L'anàlisi lingüística del procés judicial no sols ens ha permés veure l'evolució de determinats trets fonètics, morfològics o lèxics, sinó també entendre millor la dinàmica lingüística d'una zona amb influències dels dos territoris més extensos del domini lingüístic català: Catalunya i el País Valencià. El tortosí, com a varietat viva i amb personalitat pròpia, queda així reivindicat com una peça clau en el mosaic dialectal del català.

[65] En el sentit de 'rastre, senyals que deixa un animal o una persona per haver-hi passat'.

7 BIBLIOGRAFIA

Abreviacions emprades

ALDC = *Atles lingüístic del domini català*. [En línia]. <https://aldc.espais.iec.cat>

DRAE = (2024): *Diccionario de la Real Academia Española* (23a ed.). [En línia] < https://dle.rae.es/>

CIVAL = (2013): *Corpus informatitzat del valencià*. [En línia]. <http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>

CICA = *Corpus informatitzat del català antic*. [En línia]. <http://cica.cat/index.php>

DNV = *Diccionari normatiu valencià* [En línia]. < https://www.avl.gva.es/lexicval/>

OnCat = *Onomasticon cataloniae*. [En línia]. < https://oncat.iec.cat/entrada.asp>

Alcover, Antoni M.; Moll, Francesc de B. (1985): *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), 10 vol. Palma de Mallorca: Moll. [També en línia] <https://dcvb.iec.cat/>

Barberà, J. (2020): *Robatoris i vandalisme a la Ribera del Xúquer durant el segle XVI: edició de dos processos criminals de les localitats de Sueca i d'Alzira* (Vol. 11, Col. Scripta). Barcelona: Publicacions de la Abadia de Montserrat.

Batlle, M.; Martí, J.; Moran, J.; Rabella, J. A. (2016): *Gramàtica històrica de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Beltran, V.; Segura-Llopes, C. (2022): *Els parlars valencians*. 4a ed. València: Universitat de València.

Buj, À. (2019): *Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic*. Tesi doctoral. València: Universitat de València.

Castellà, C. (2020): *Els parlars del Baix Ebre. Estudi geolingüístic*. Tesi doctoral. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Coromines, J. (1983-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), 10 vol. Barcelona: Ed. Curial, La Caixa. [També en línia] <https://decat.iec.cat/>

Cubells, O. (2005): *Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic*. Tesi doctoral. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Farreny, Maria D. (2004): *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Guardiola, A. (2016): *Edició i estudi lingüístic d'un text antic català: un procés judicial del segle XV (1419)*. Treball de fi de grau. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears.

Massip, À. (1989): *Aproximació descriptiva al parlar tortosí*. Tarragona: Publicacions de la Diputació de Tarragona.

— (2018): Aspectes teòrics i metodològics de l'estudi integrat de la variació diacrònica i de la variació diatòpica. *Imbricacions entre variació històrica i variació geogràfica en la llengua catalana*. 95-98. Universitat de Barcelona.

Massip, À.; Veny, J. (2018): El projecte "Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i projecció dialectal". Presentació d'alguns resultats. *Imbricacions entre variació històrica i variació geogràfica en la llengua catalana*. 15-20. Universitat de Barcelona.

Moll, F. De Borja (1991): *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.

Navarro, P. (1994): *Els parlars de la Terra Alta. Estudi geolingüístic.* Tesi doctoral. Tarragona: Univeristat Rovira i Virgili.

Pérez Saldanya, M. (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica* (Col. Biblioteca Lingüística Catalana). València: Universitat de València.

Veny, J. (2009): *Per una història diatòpica de la llengua catalana.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Veny, J.; Massanell, M. (2015): *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans.* Barcelona / València / Alacant: Universitat de Barcelona / Universitat de València / Universitat d'Alacant.

8 ANNEX

8.1 *Judici original*

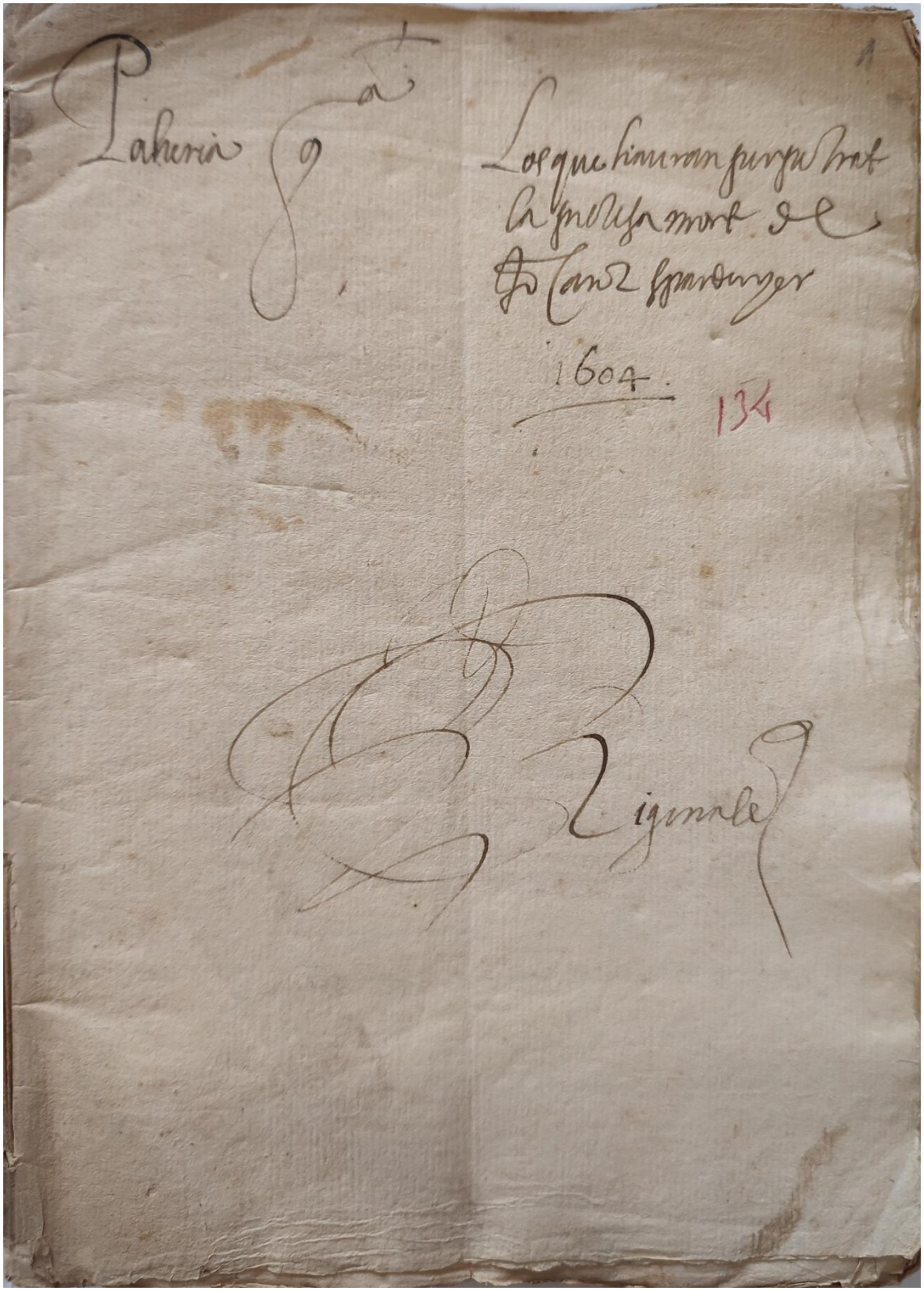

[1R]

[3R]

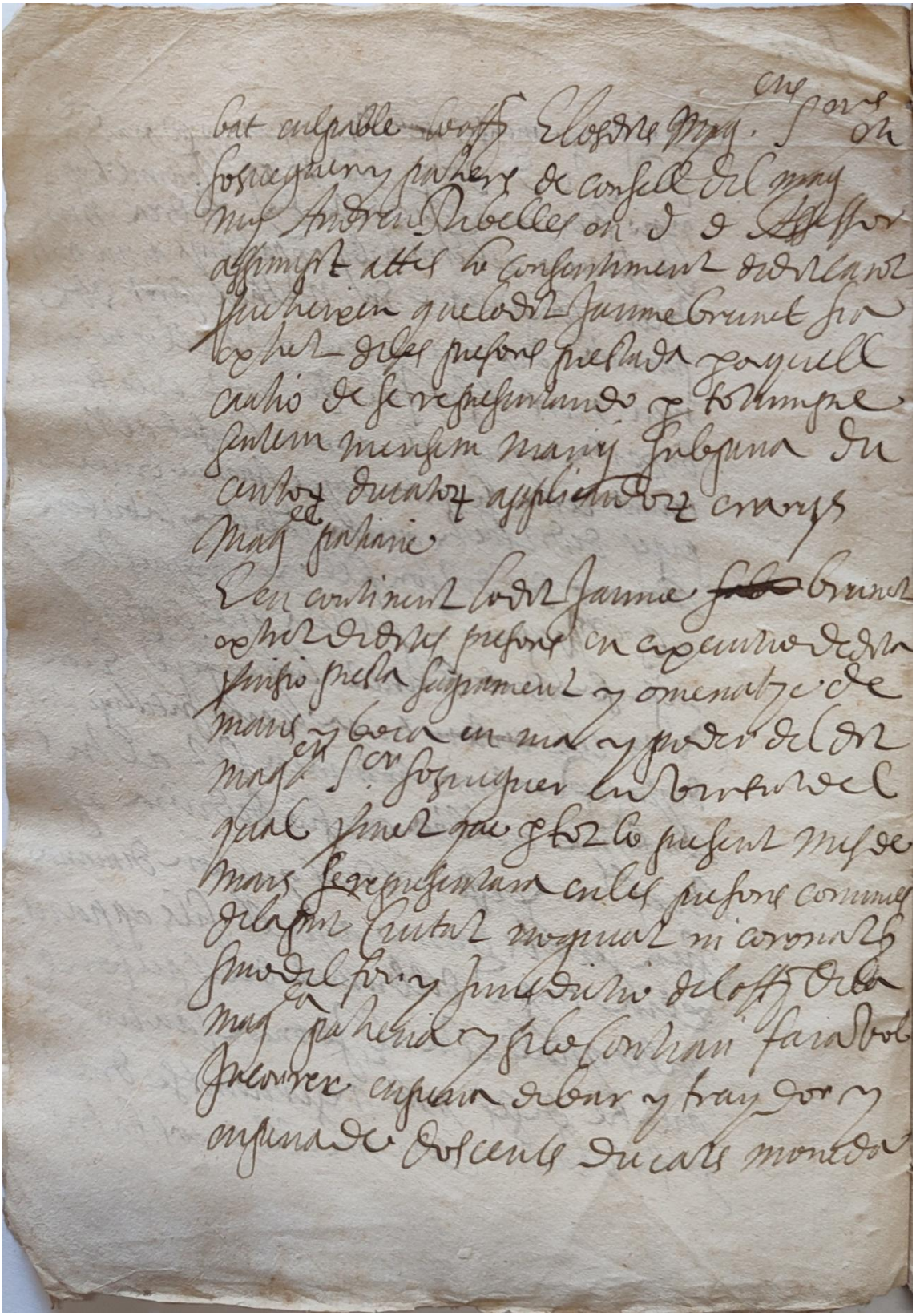

[3V]

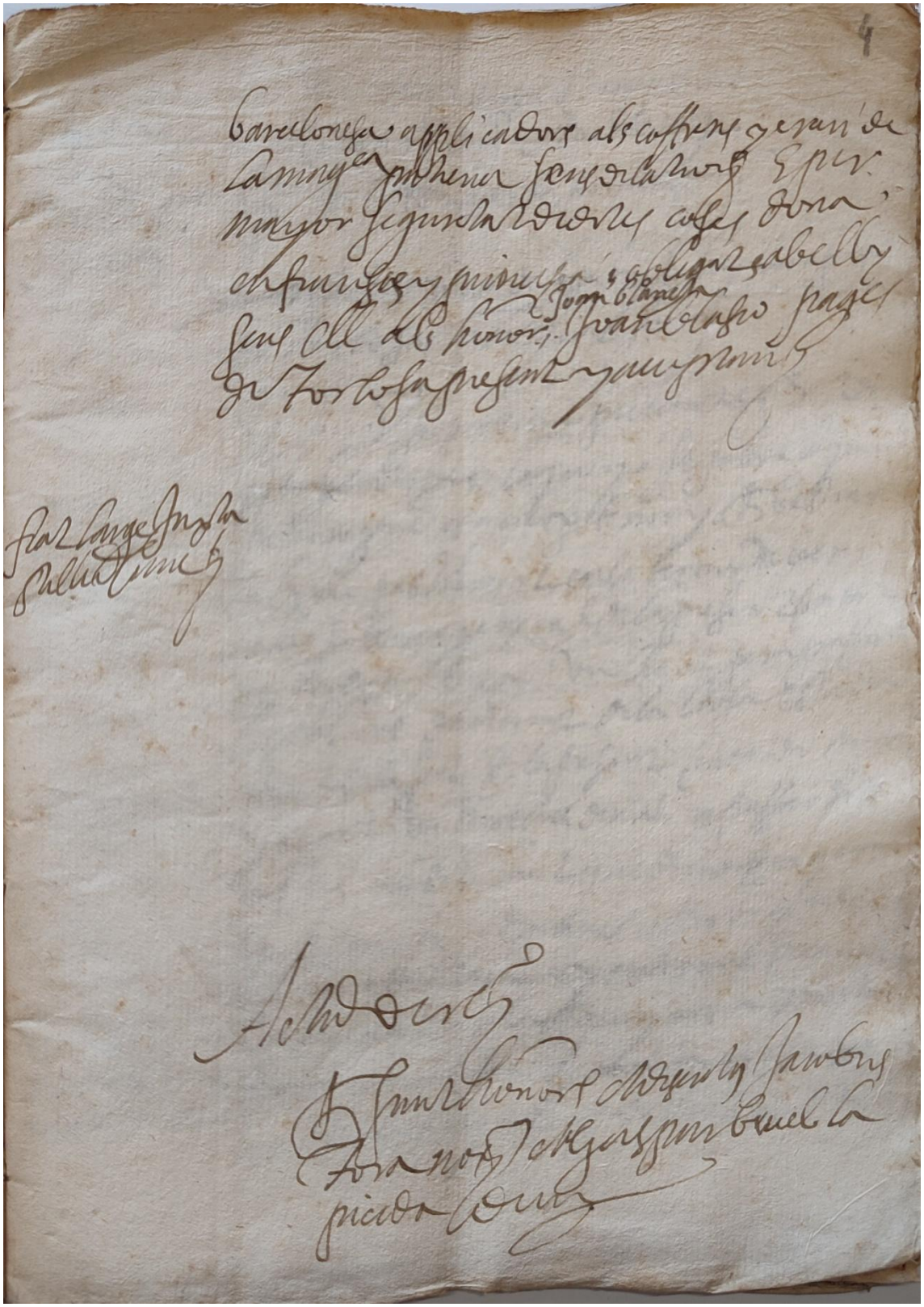

[4R]

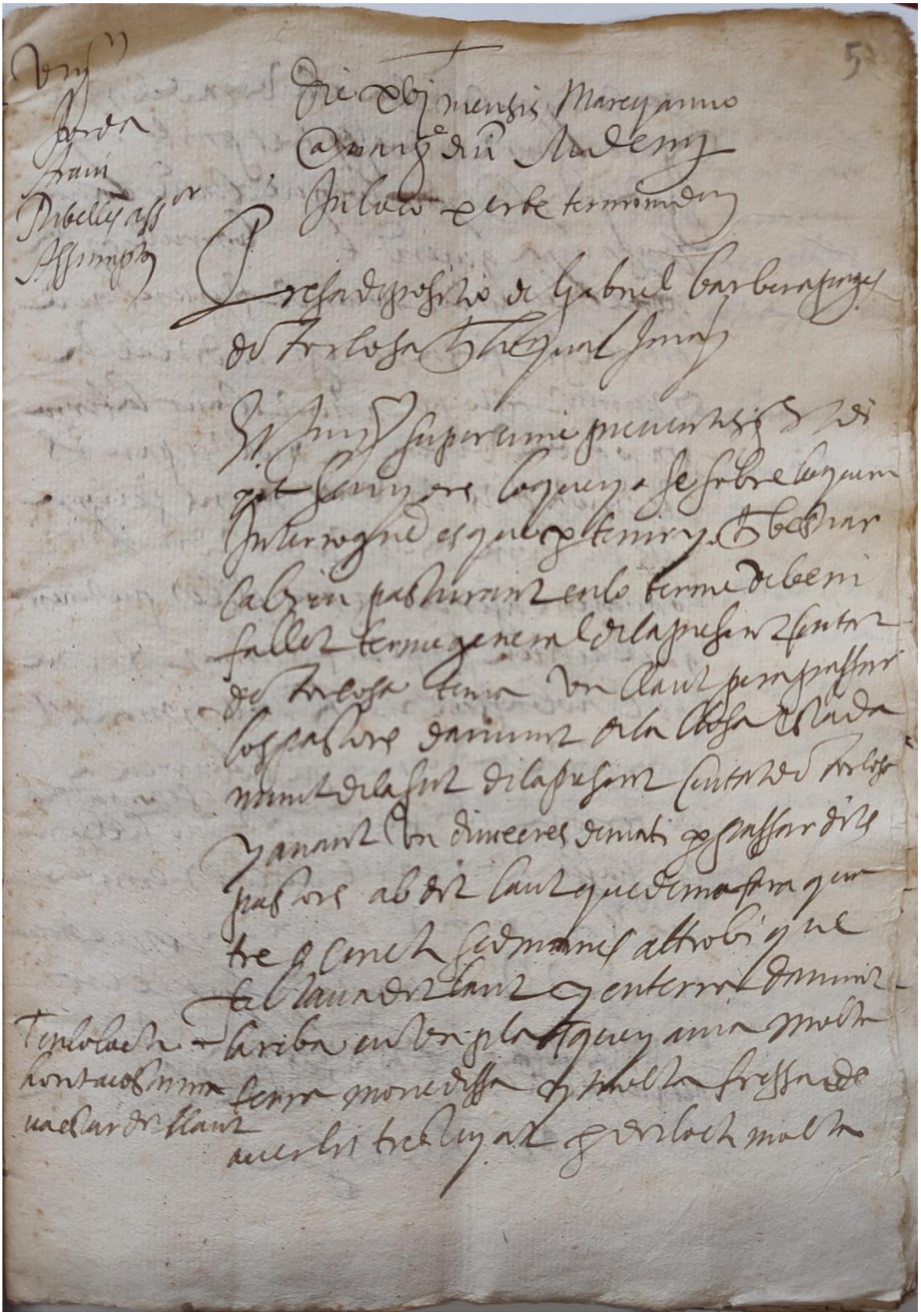

[5R]

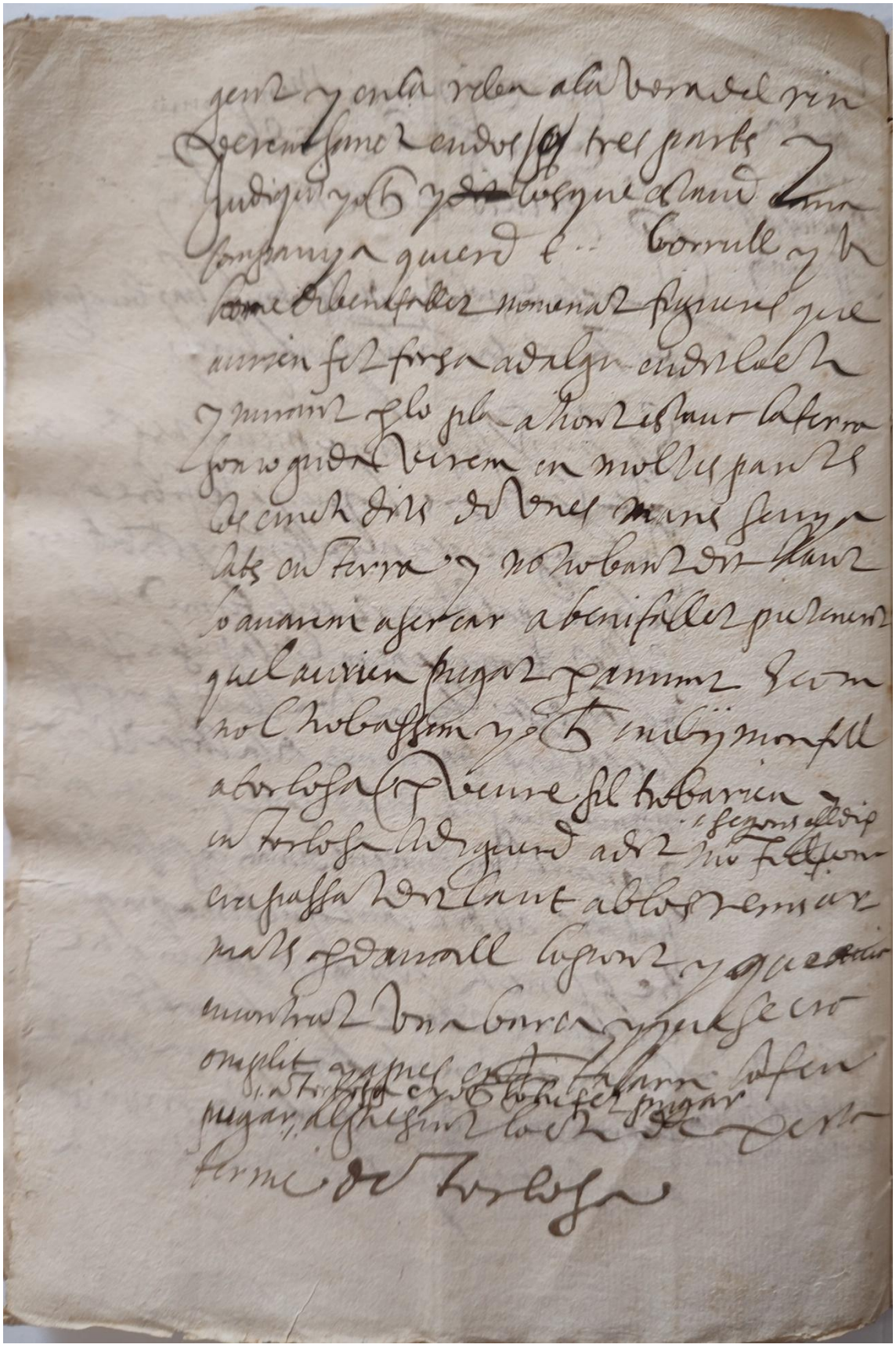

[5V]

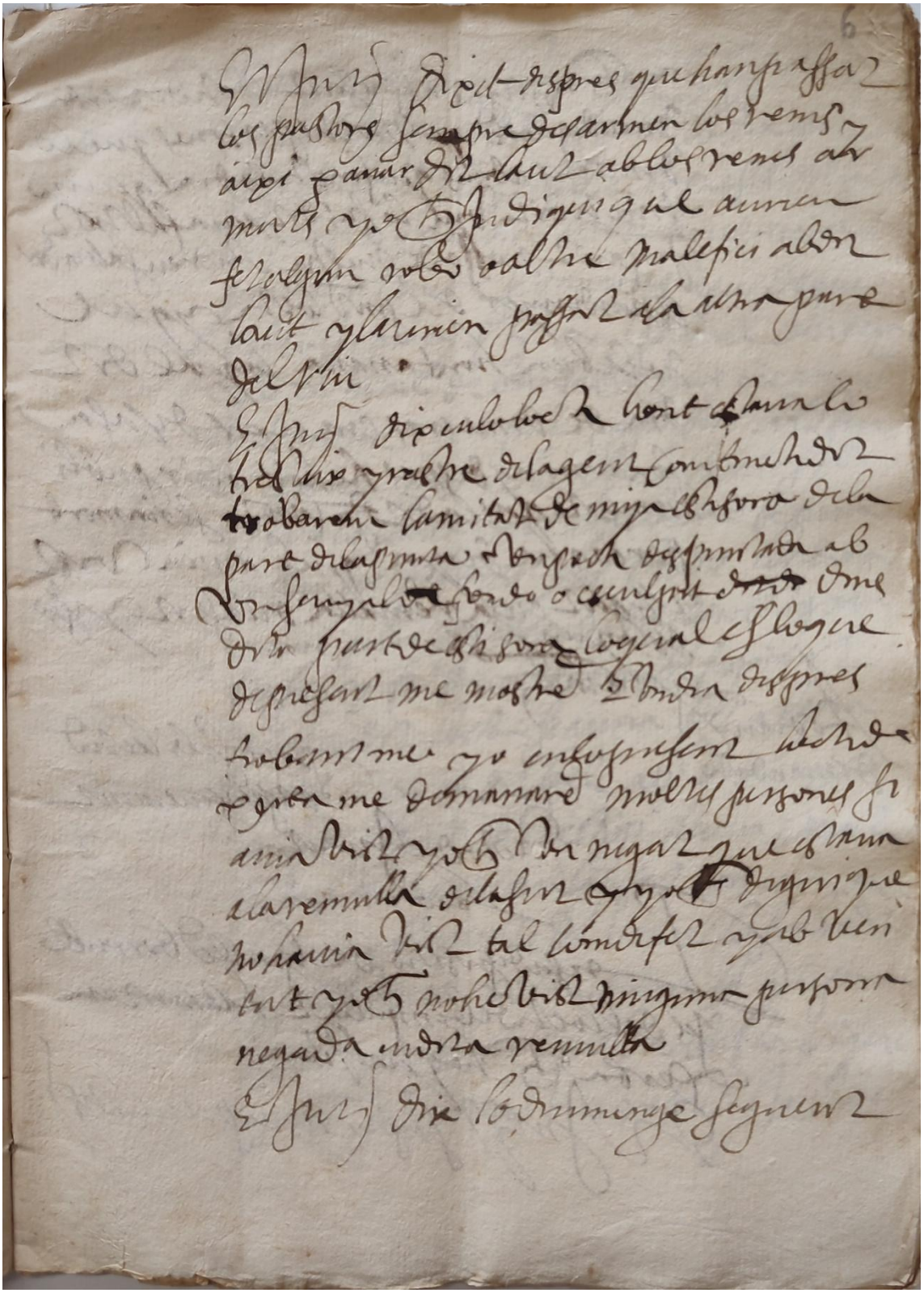

[6R]

[6V]

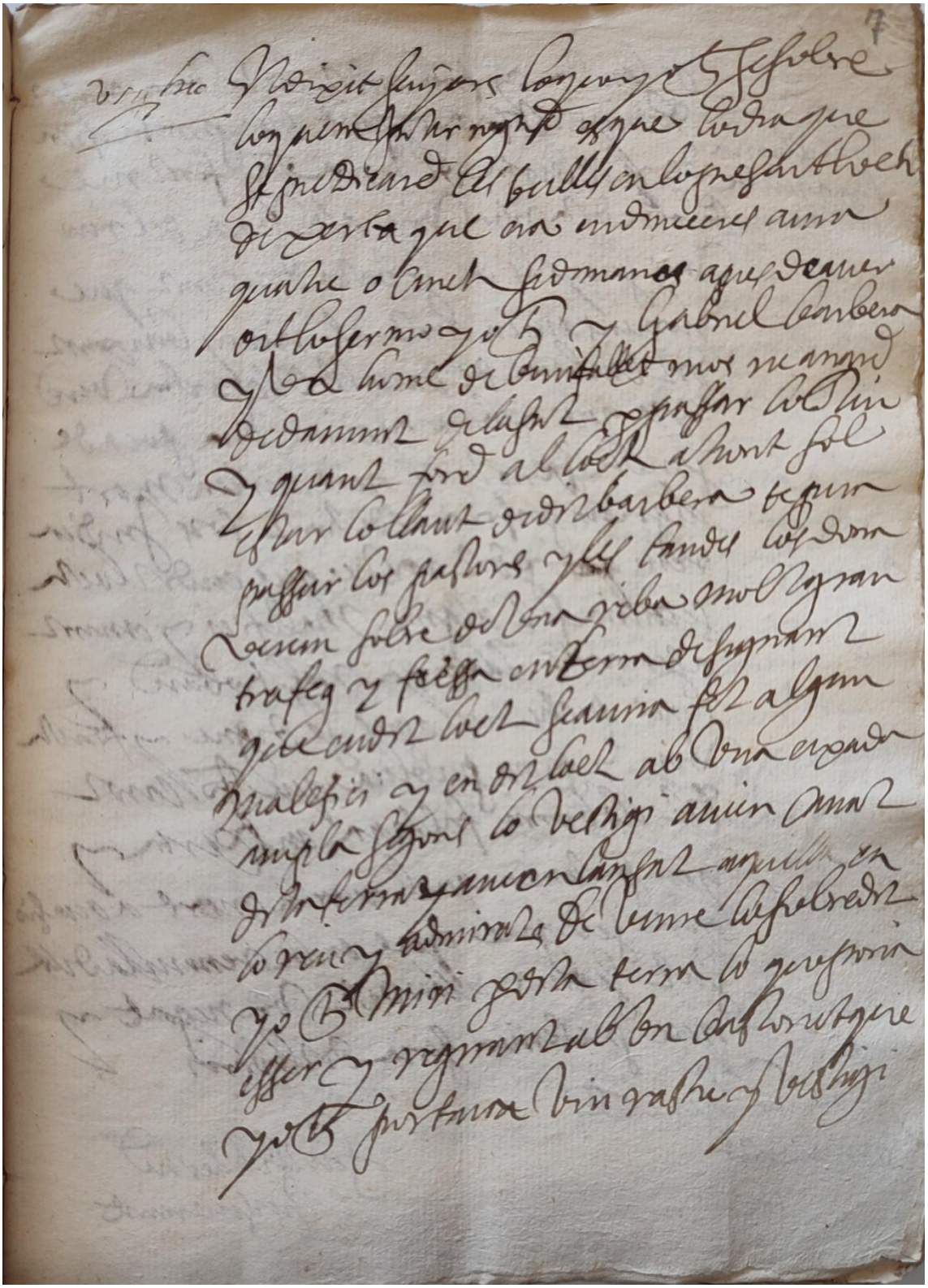

[7R]

de Sanct y tobi endrlech una entrada
demija ultrera ffent dun punto fin
da y alberta de terra y fent me
sobre dita riba vin ala boca del riu
bos sanyals de Sabates denoms que
homens anien anar al riu y bangues
dr barbera de Daniell dita riba vere
tax que sabiro y anien una feyda de
Sanct Denoms que auien mort
algun persona dehuns tax Judica
rem ~~que~~ dr raste que endrlech
gcaldria fet algun malefici y anans
agercarlo abat ya nol trobaren y
apres prechs dry apres se digue y fench
ban y fama publica que fo anns
dr lo borm. foltaan enlerta y
que pretenien que auien mort a ocasio
que se digue que en la remmlladita
sur Jeanna altrolet ba negat y
que pretenien fera dr lo borm

Domus Generalis
demandat

Fuchlebertad
Procurator

Tqueglaum
fagan de
fundamento

[7V]

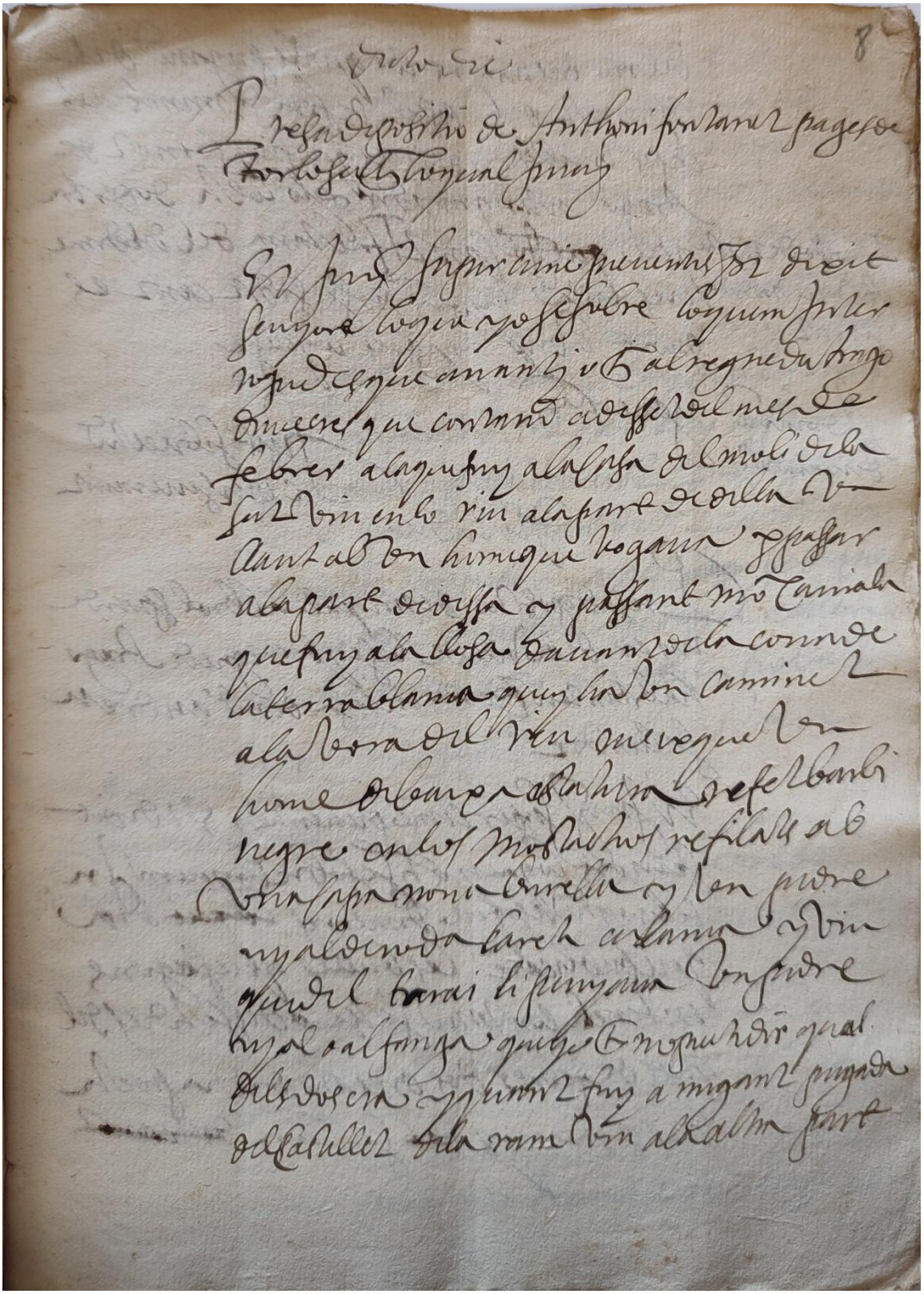

[8R]

del riu tres homens los quals pujavan del
camino del coll de Som amunt als
aspres barelles y després que feren retornat de
Arago entengui a dir que lo tech de sperta

T. mossèn de mestre — gos ~~[illegible]~~ [illegible] del dit [illegible]me

Andreu Mont-serrat — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] el
mort de bins y [illegible] [illegible]

Sobre domini demandato — Generalitat

Fuit [illegible]
[illegible]

[illegible] die

Presentada posició de miquel albrol [illegible]
nyer de la vila de [illegible] regne de Arago
habitant en ~~[illegible]~~ contra [illegible] andreu
salvador

Et primo [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
senyors [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ dia
que [illegible] [illegible] bulles que [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] del
mes de febrer dos [illegible] [illegible]
mes [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~

[8V]

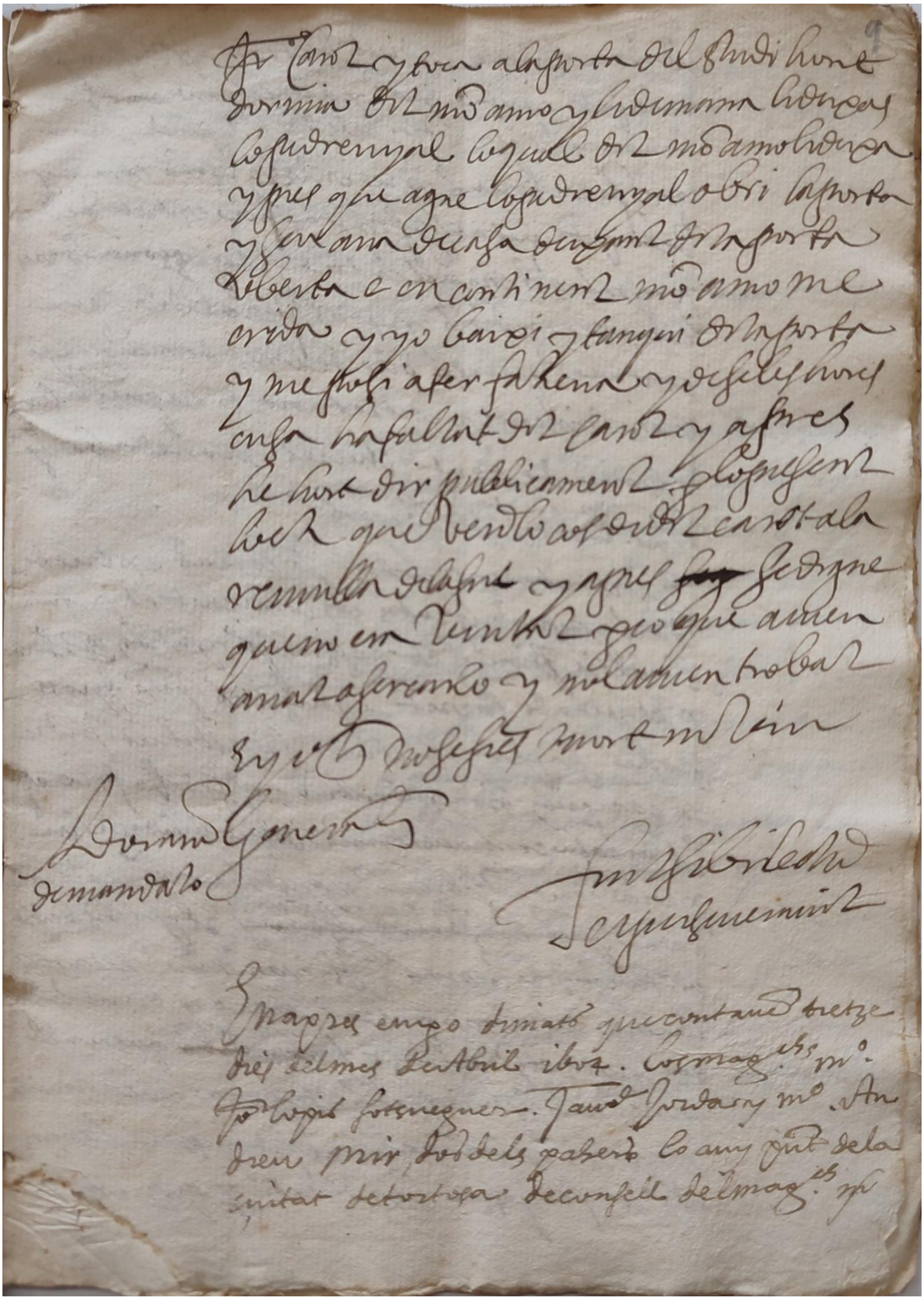
9
dit Carlot y tocà a la porta del studi hont
dormia dit mon amo y li demanà li donàs
lo pedrenyal lo qual dit mon amo li donà
y après que agué lo pedrenyal obrí la porta
y sen anà de cassa deixant dita porta
uberta e encontinent mon amo me
cridà y yo baixí y tanquí dita porta
y me posí a fer fahena y de les hores
ença he faltat dit Carlot y après
he hoït dir publicament lo que sent
bé que venint dit Carlot a la
vermella de Lasser y après ~~fon~~ se digué
que li no en venint ço és que avien
anat a ferir-lo y no la avien trobat
y de ell se digué mort no sé [illegible]

Bernat Generes
de mandato

Jaume Gabriel [illegible]
testimoni dit

E aprés en lo dit dia que comptaven tretze
dies del mes de Abril 1604. Los mag.chs mo.
Jo. lo pits sotsveguer. Jaume Jordany mo. An
dreu Mir, tots dels pahers lo any present de la
Ciutat de Tortosa y de consell del mag.ch [illegible]

[9R]

Andreu Ribelles endrets doctor assor. assumpt
en lapnt. causa pnt. y acontellant ~~en~~ per
honor y reverencia dels dits 6.ts prudes jpen
que los anborens pres en les presons comuns
de lapnt ciutat hospita, pia exhet de dits
presons ab manlleuta fidejussoria dere
bimirse en dites presons peratdia que
contare quinze dies de lmes demais pri
mer vinent y entretant si segues sent
apena de cent sliures moneda barg
Pnt lo dit Jo borens
E encontrient lodit Jo borens extrete de
dites presons gratis et tenuerit et promi
sit dictis jurats et sagiaiis pntibus se sem
per et quando fuerit requisitus sibi provi
sione superis factam se restituere judi
cis carceris non gradatus et sed de foro ex
hac causa contravenciones voluit incidere in
pena centum liuram monetebar applican
dam ~~[illegible]~~ al offici de la ciutat E foro sis dedit
in fidejussore. mag. Hieronimus Masca
la mercator pnten et acceptant eum
qui gratis et promisit teneri ~~[illegible]~~ quemad
modum eius principalis in pena pecuniaria
E foro sis principalis et fidejussor Benum
et sed et fidejussor legi dicenti ~~[illegible]~~ pris con

[9V]

veniatur principali et fideijussori et alij
dicenti etc. Et ambo principalis et fideijussor
obligaverunt personas et bona sua mobilia et
fiat per Guillem Juiz, ad part. Antuni
Bertuges, etc.

Testes: Petrus Villes agter ~~[illegible]~~ et Joan
Rafel agter dert.

En agres ungueno dmats que contenda entre Pedro
Delmerde Mairy de Sulgrcents y Ter les
mag. jurats en lo Logis Jorguer m. Jaume
Porta m. Andreu Niu m. Jaume Aller
niy m. Galthegar Arani ~~[illegible]~~ pahers Coany
presents dela Ciutat de Tortosa de vegell vers
y parer del mag. en Pere Minanell
in d. assessor assumptes en legum Cunsa
y quant altres noticies haper venguts
que en la ribera de segum Ciutat y aurera
Concos de home mort en ez amor de
esto Lo dit mag. en Jorguer y pahers
dits co fell Jhesmes aper Vistura
dels Cadmer en lo modo seguent

[10V]

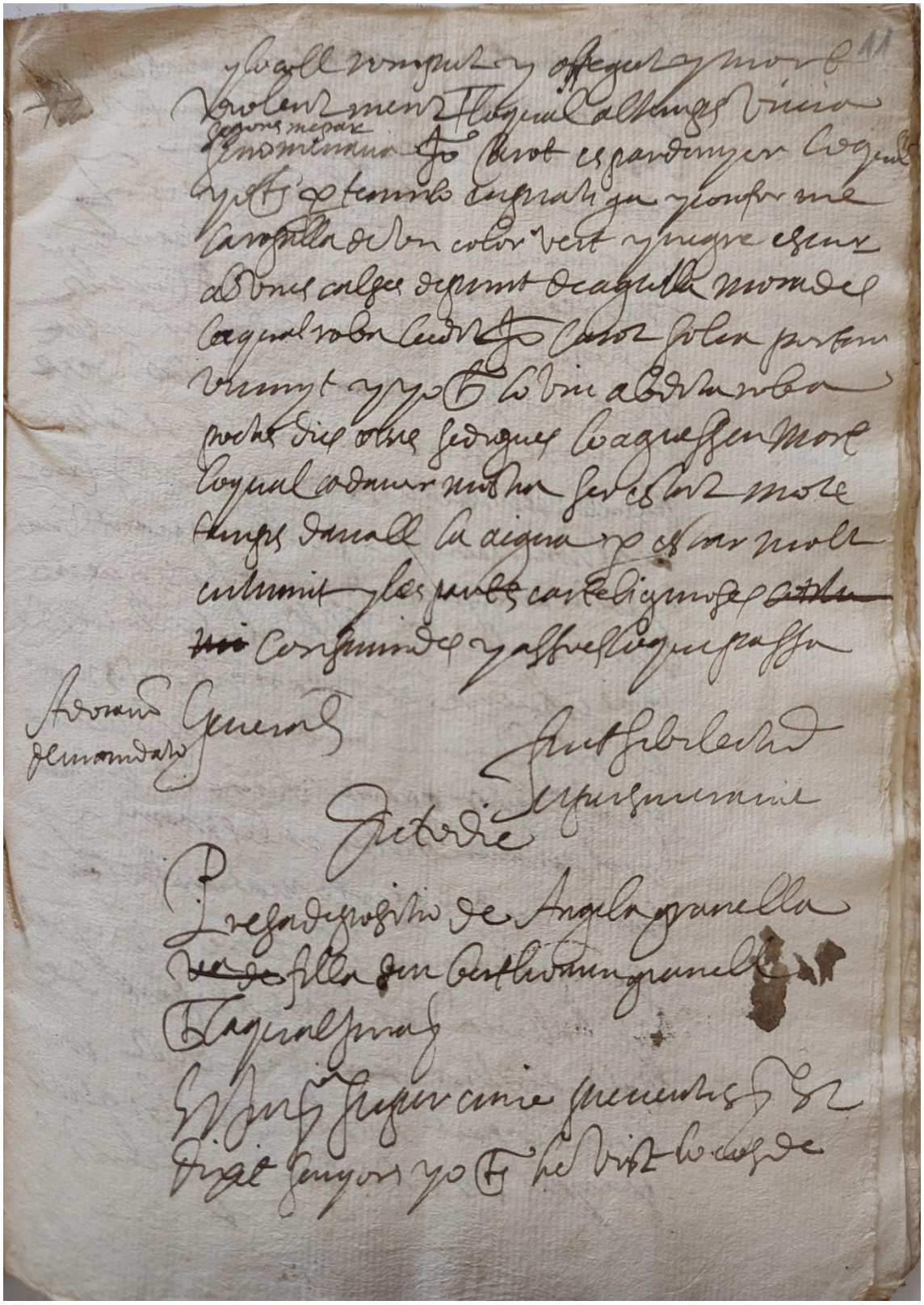

[11R]

[11V]

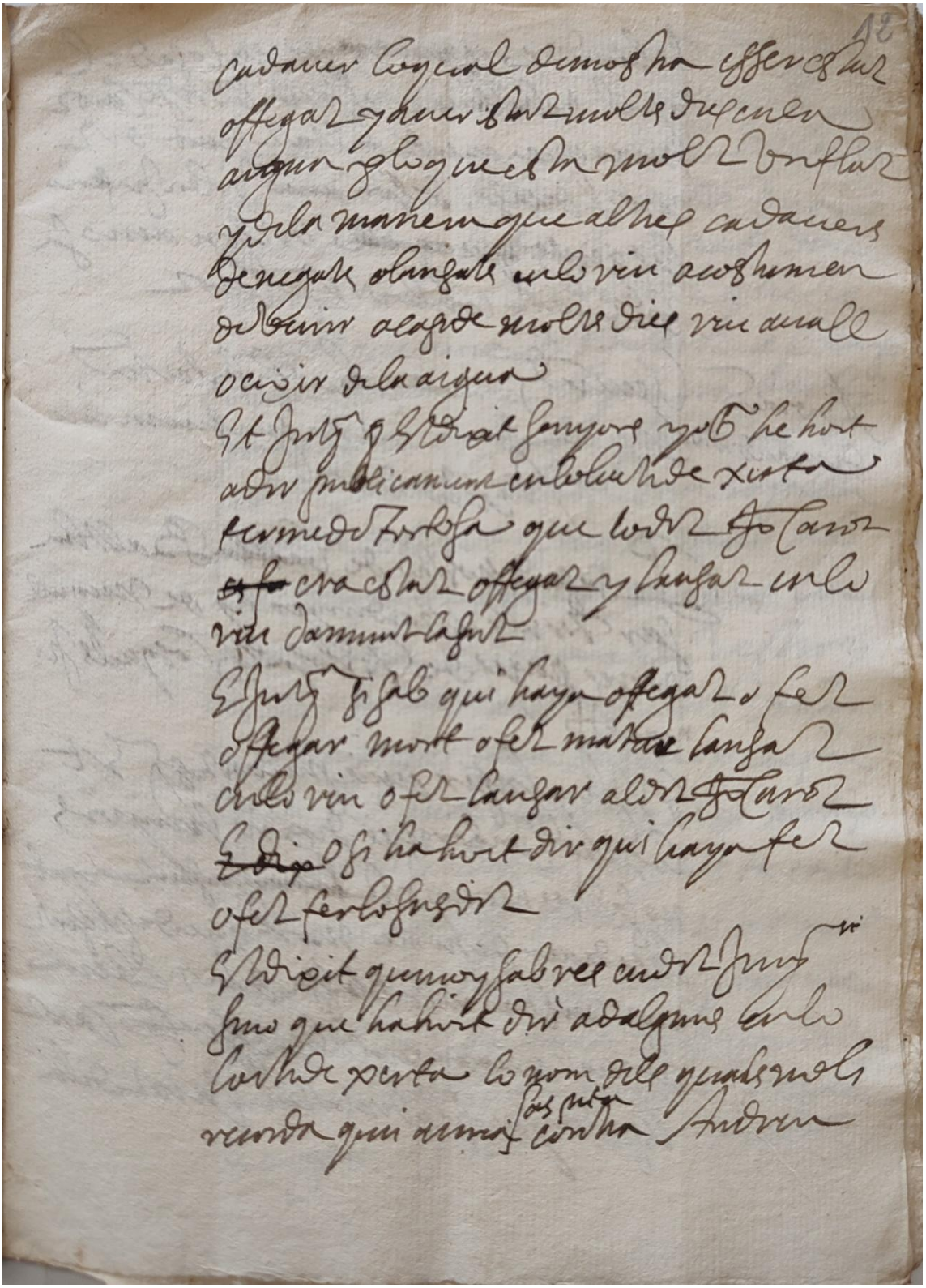

[12R]

[12V]

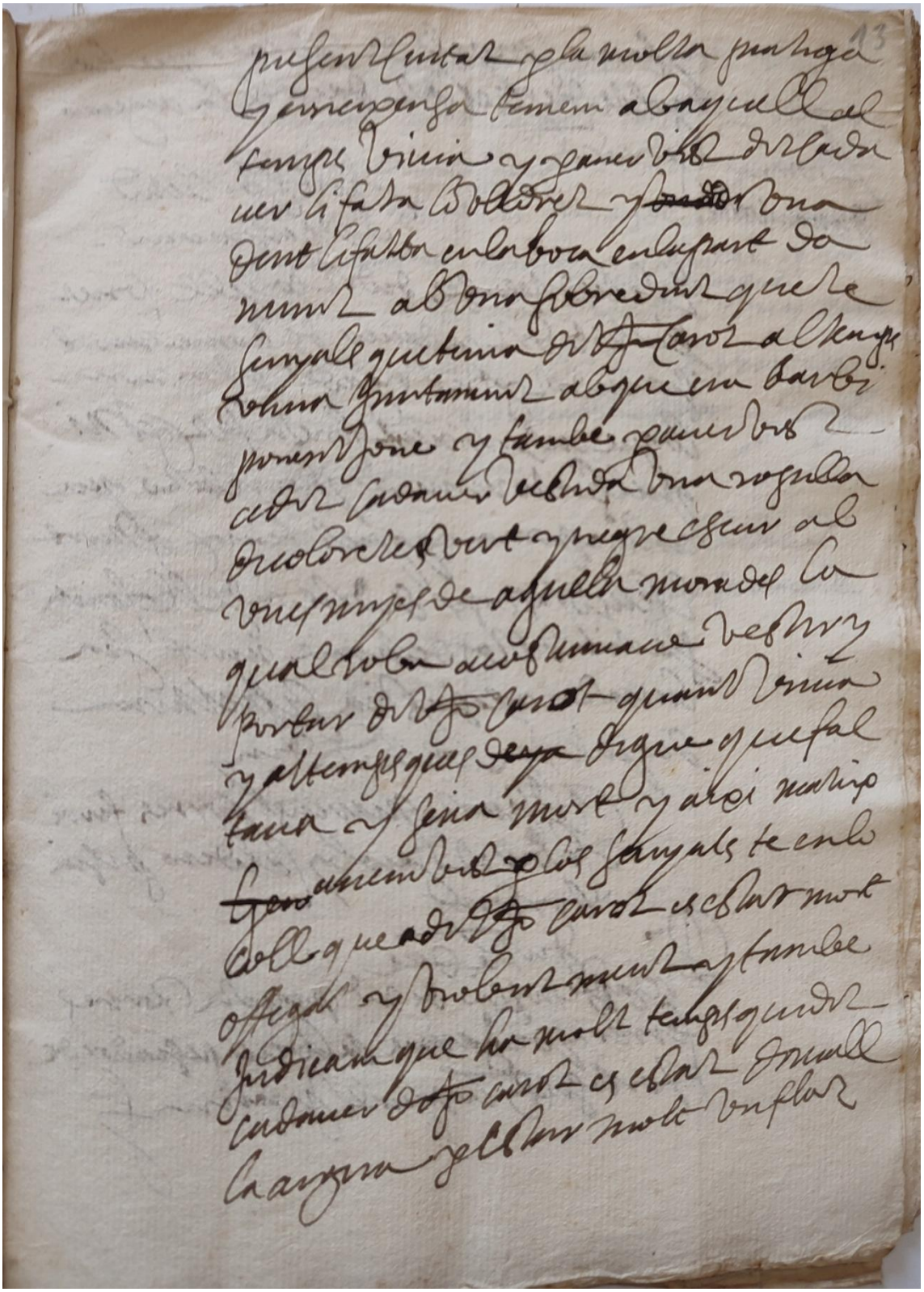

[13R]

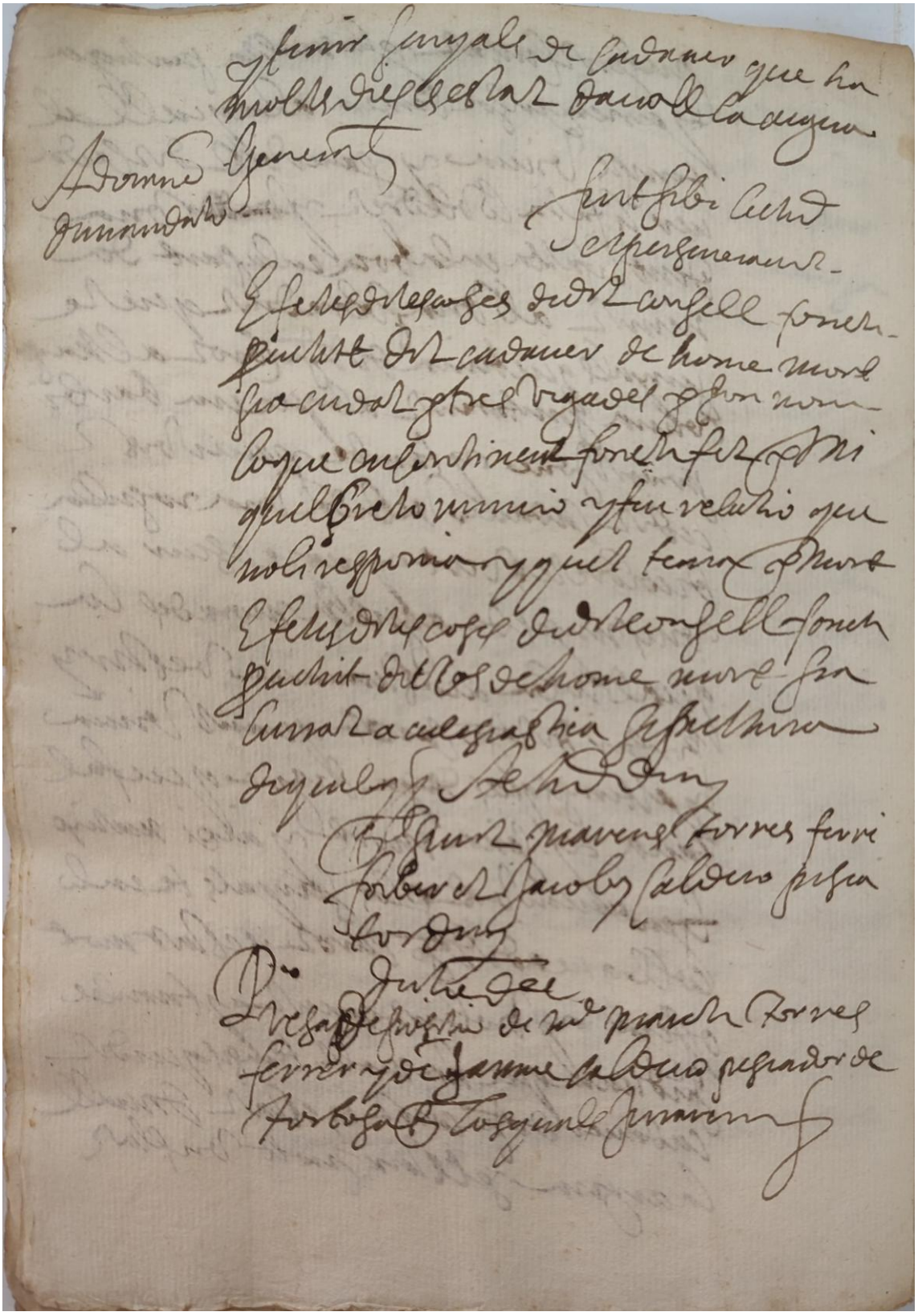

[13V]

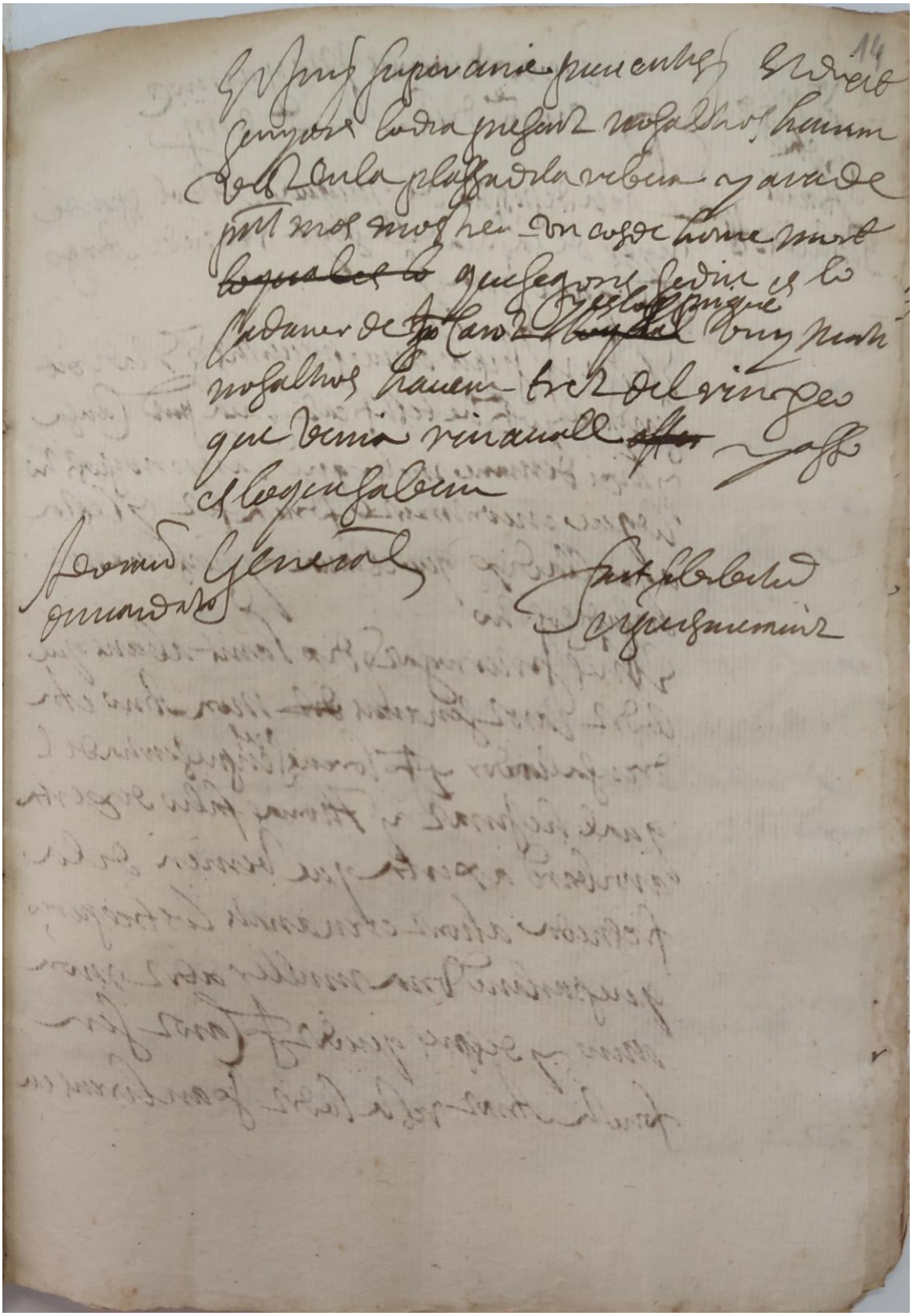

[14R]

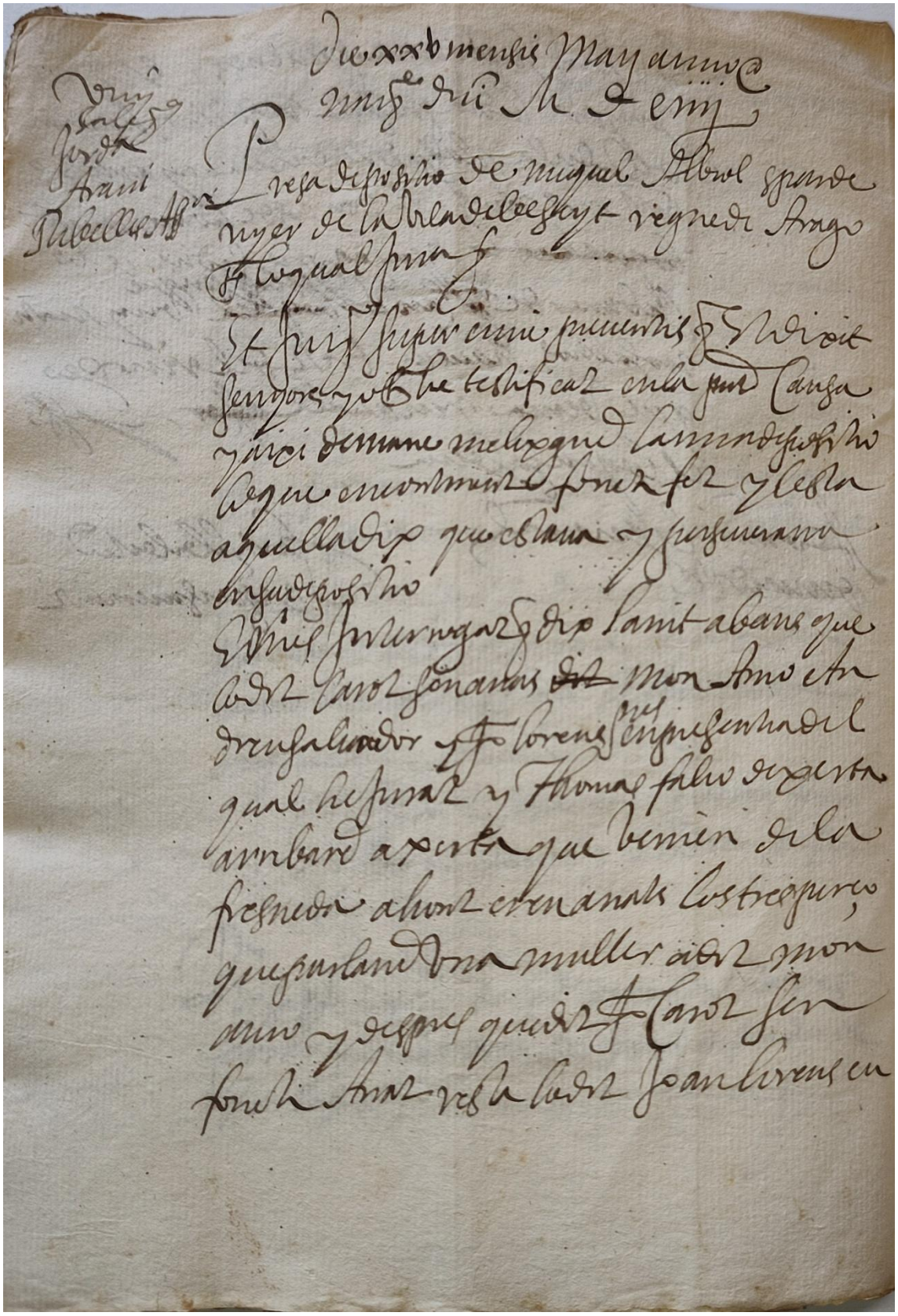

[14V]

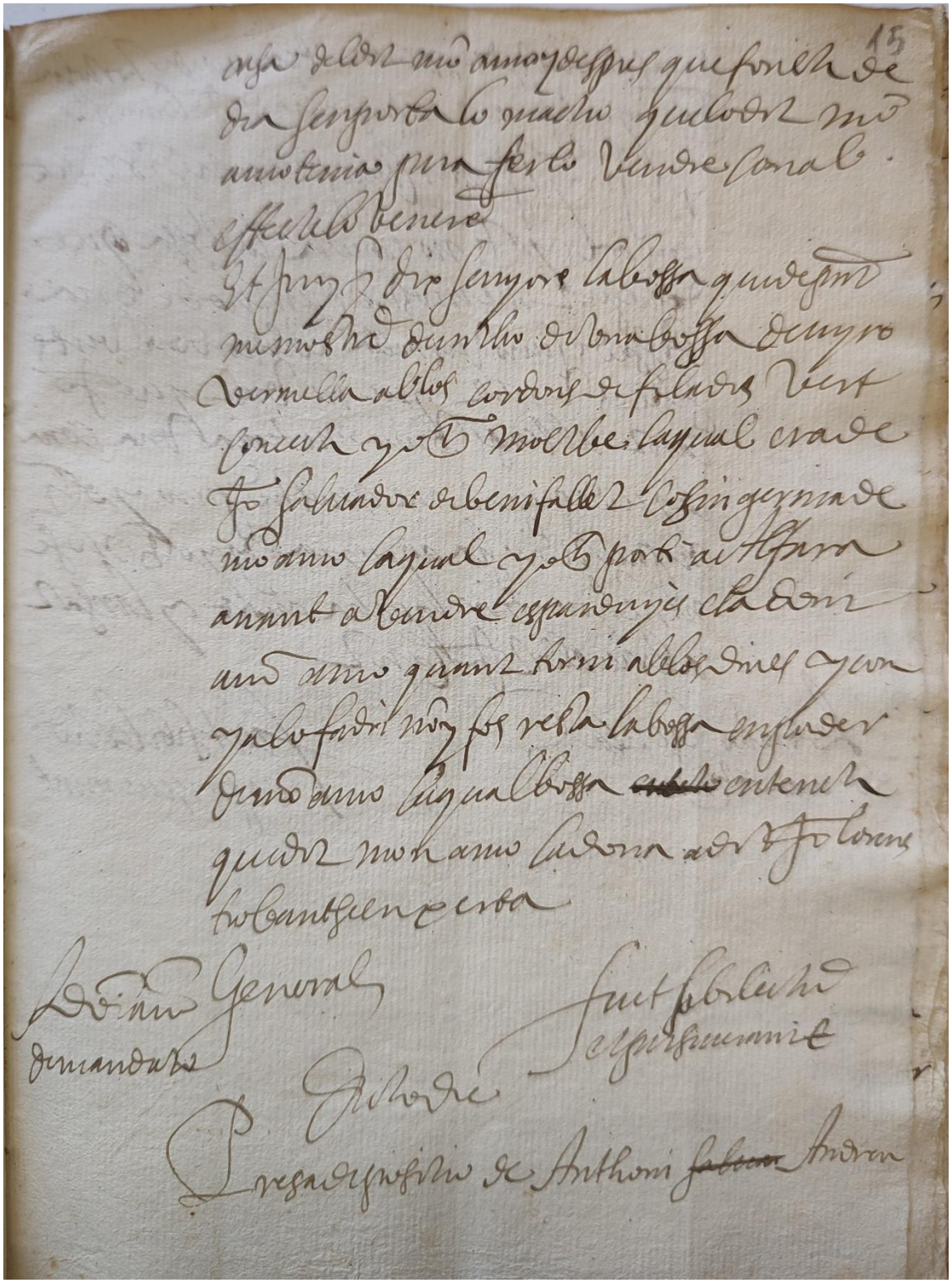

[15R]

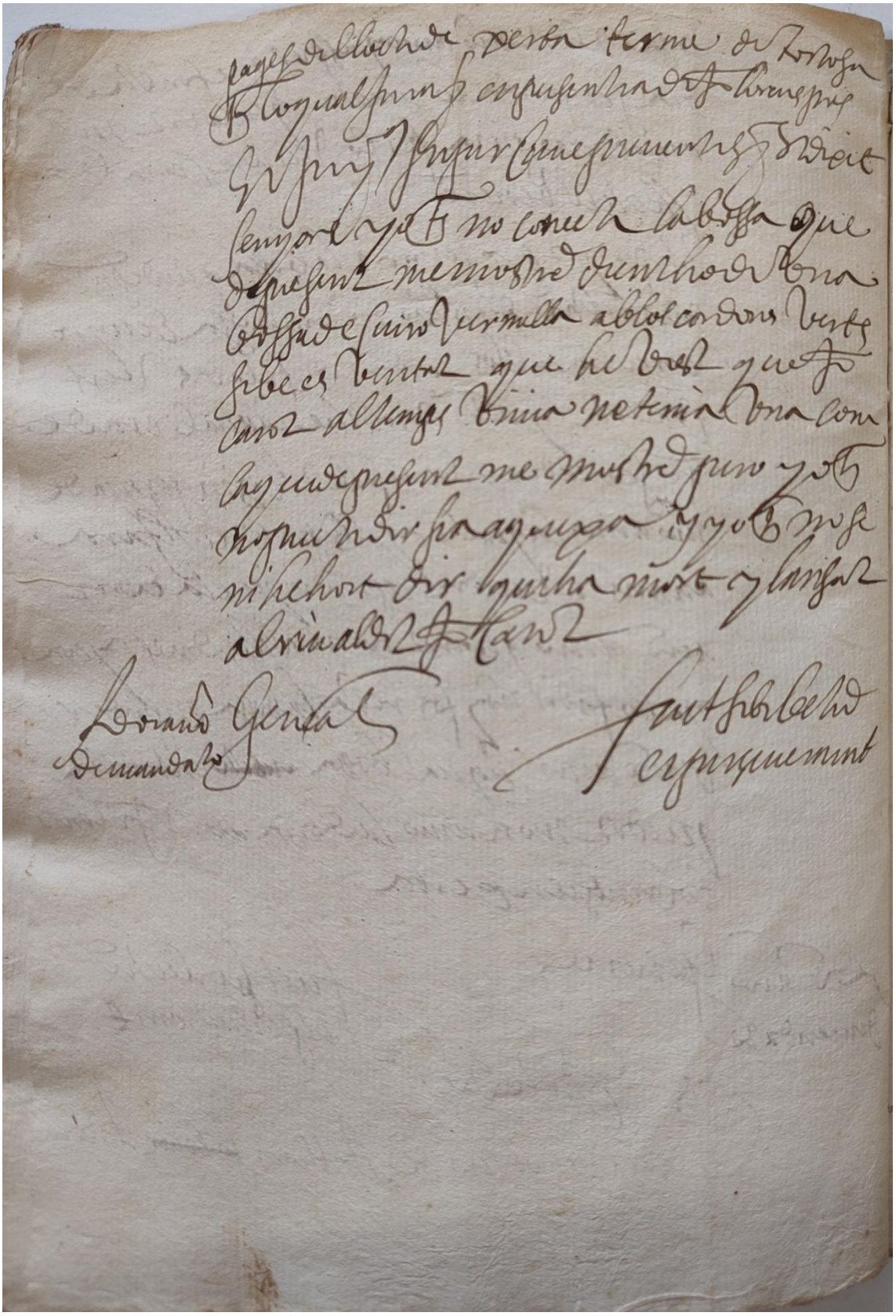

[15V]

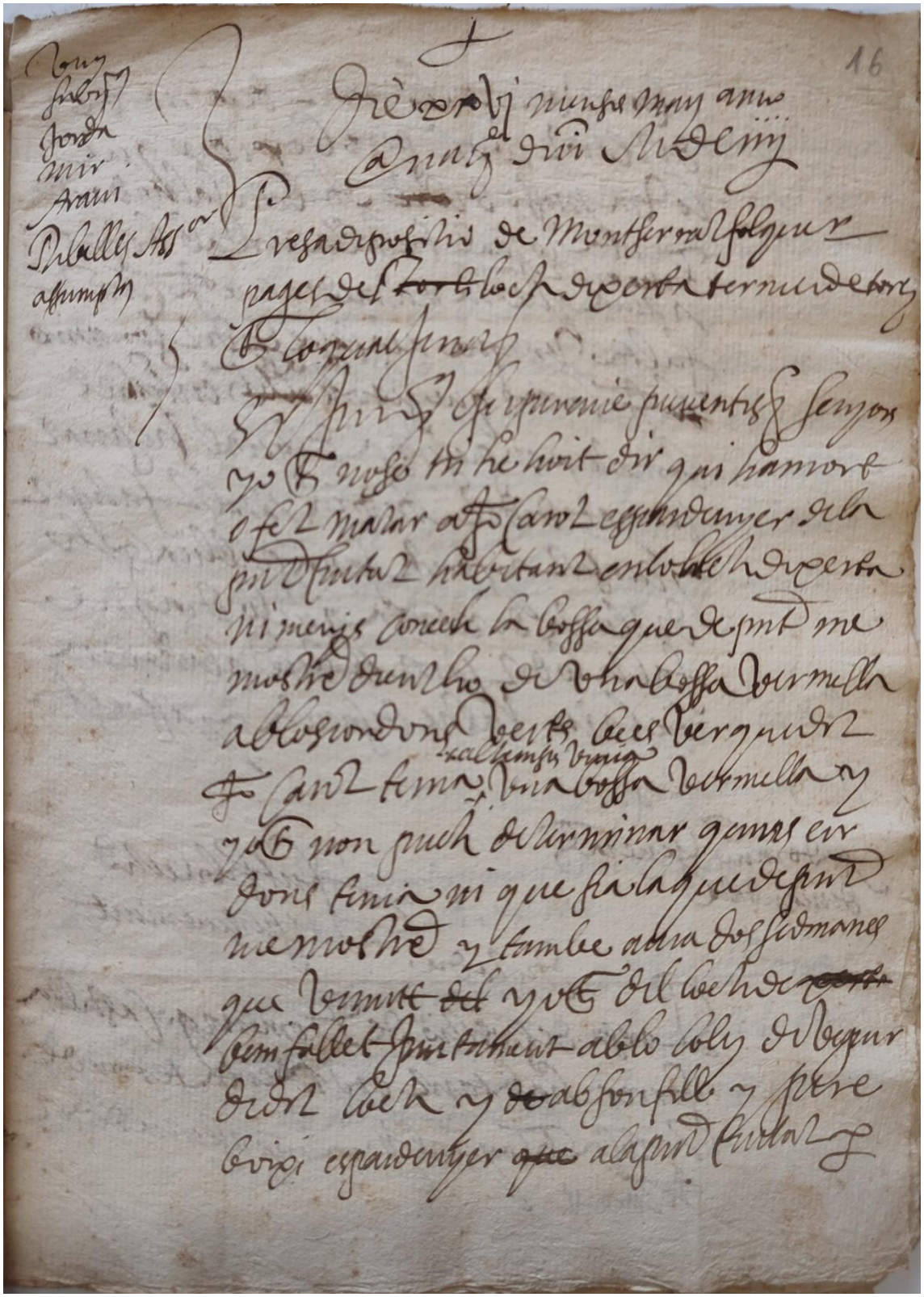

[16R]

[16V]

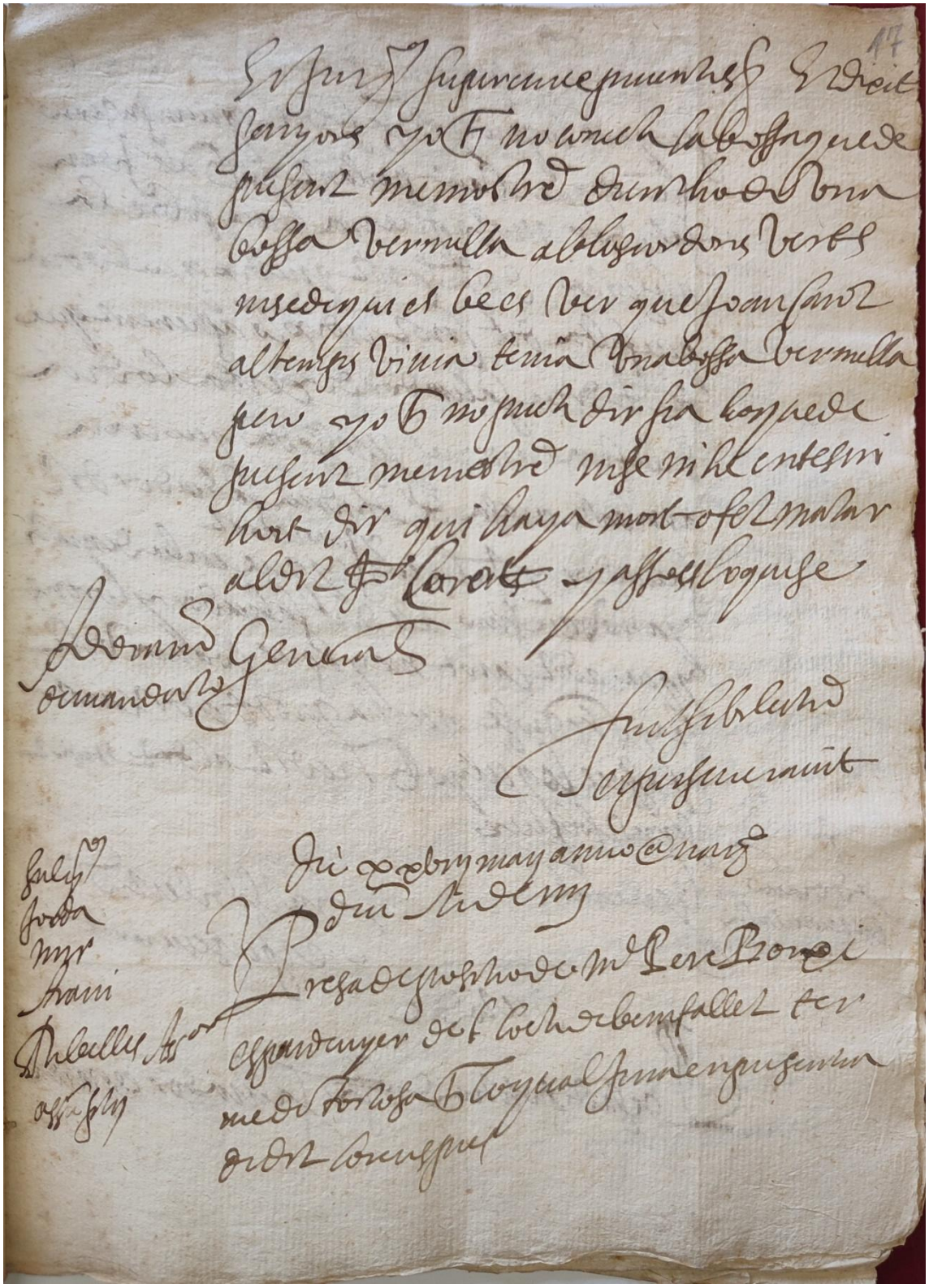

[17R]

[illegible] Segun que nuestros dichos
señores Regidores sobre lo que fueron
que es que delante parlamentaron con Joan
Salvador mozo que era menor sobre la
absencia del Canon medio que le da
que falta del Canon dixo lo agrenent que
te Andreu Salvador de Serra lo dret
de la casa ara mes ffrontada que eren
arrebats a aga de Andreu Salvador del
Salvador y Joan Llorens y Joan Llorens
y que en lo demanch
y amo ren sino als dits Salvador y Llorens
y que del Canon may agues cosa alguna
ly ho dos que ha mort del Canon
y affoc lo que ly ho tenen al dit mort
Jerm Felipe

Lo dram
demanda

General

Pul Sabrelera
Pere Segarra mit

Eulode

Pagad por la de Joan Salvador esparde

[17V]

[18R]

[18V]

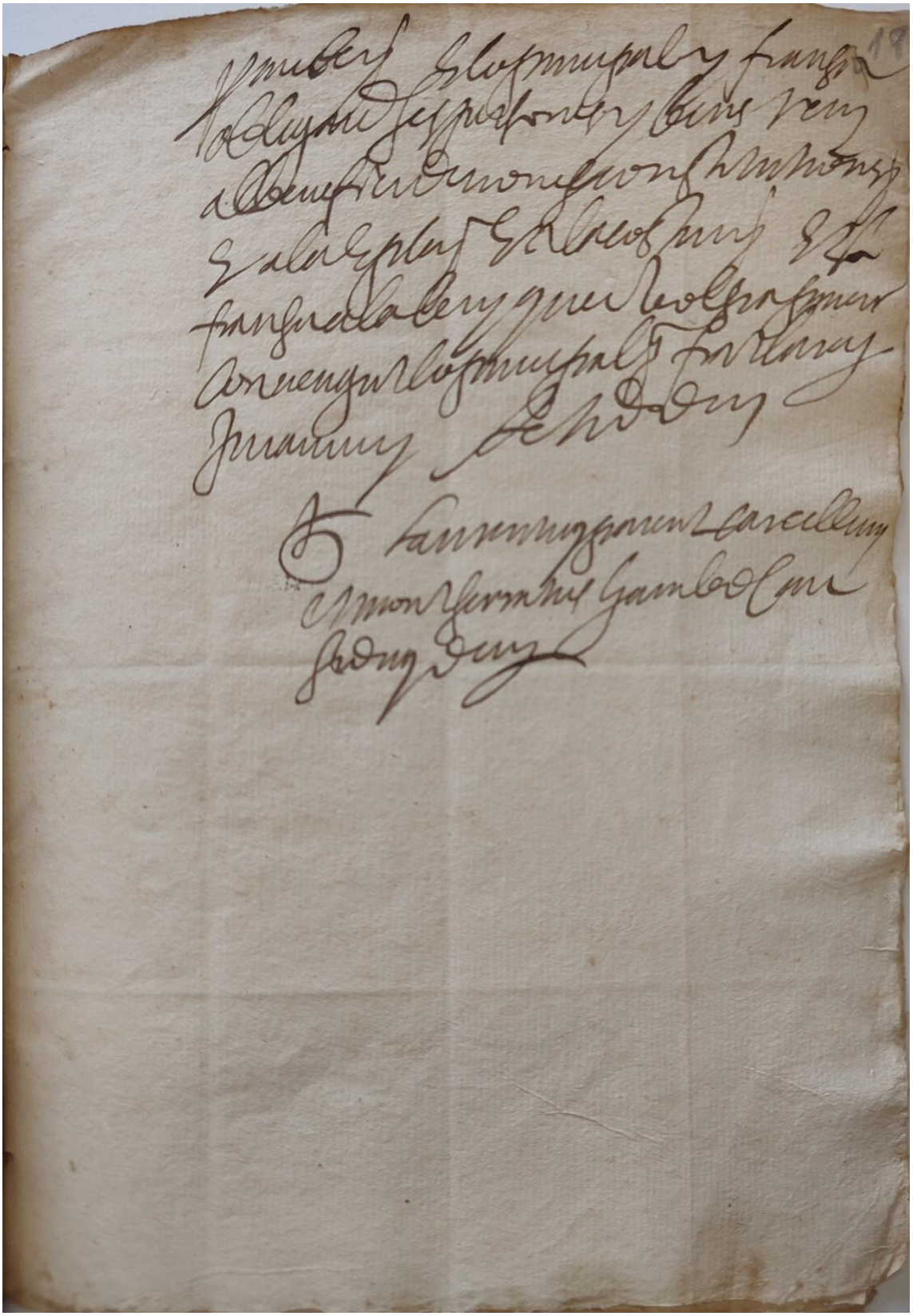

[19R]

8.2 *Taula de verbs*

Formes personals

	1a p.	3a p.	4a p.	6a p.
Present d'indicatiu	demane, sé, tinch, puch, entench, par, conech	requesta, demana, està, promet, vol, dona, jura, és, sol, té, mostra, demostra, sab, recorda, falta, ha, treballa, resulta, presta	coneixem, judicam/indicam, sabem	són, proceheixen, interroguen, desarmen, mostren, proveh(e)ixen, poden, aparen, acostumen
Imperfet d'indicatiu	tenia, portava	faltava, acostumava, estava, anava, era, penyava, vogava, vivia, nomenava, solia, treballava, tenia, responia, venia, perseverava, representava	contàvem, teníem,	estaven, sabien, deyen, pretenien, contaven, venien, parlaven
Perfet d'indicatiu	he fet, he vist, he oït, he testificat, he jurat, he entés, he dit	ha pervengut, ha oït, ha mort	havem vist, havem tret	han passat, han mostrat, han fet
Futur		deduirà, appareixerà, representarà, farà, aurà, serà	contarem	
Passat simple	attrobí, judiquí, embií, diguí, vinguí, viu, trobí, mirí, fuy, entenguí, portí, torní, doní	comparegué, dix, prestà, feu, fonch, passà, se digué, ixqué, llevà, cridà, agué, obrí, restà, s'emportà, donà, faltà, vingué, véu, amprà	vérem, anàrem, trobàrem, fórem, judicàrem,	feren, digueren, demanaren, publicaren, pugaren, prosehiren, juraren, dixeren, arribaren, veneren, trobaren, obligaren
Present de subjuntiu		tinga, sia		sien, traguen, lixguen
Imperfet de subjuntiu		digués, faltàs, fos, anàs	trobàssem	captivassen
Perfet de subjuntiu		haya offegat, haya fet		
Condicional		seria, poria, auria, sabria		trobarien,
Plusquamperfet	avia vist,	avia encontrat, avia faltat, avia attrobat, havia nomenat, avia vist, avia paregut		avien anat, avien cavat, avien lansat
Condicional perfet		auria cabut y sabut, auria fet		aurien mort, aurien lansat, aurien fet, aurien pugat, aurien passat, aurien vist

Formes no personals

Infinitius: aver, ésser/ser, traure, fer, incórrer, tenir, passar, estar, sercar, veure, pugar, anar, dir, restituir, rebre, portar, eixir, vestir, vendre, determinar, inferir.

Gerundis: tenint, reservant-se, acceptant, pasturant, anant, trobant, pretenent, designant, denotant, baixant, regnant, judicant/indicant, avent, dient, venint, charrant, estant, parlant, renunciant, mirant.

Participis: entés, mort, cabut, sabut, lansat, fet, servits, trobat, extret, pres, prestada, tresteyat, nomenat, dit, dits, dites, somoguda, senyalats, pugat, passat, armats, omplit, esculpit, despuntada, negat, vist, faltat, offegat, oït, cavat, ficada, cuberta, pervengut, embolicat, attrobat, fets, fetes, romput, vestit, estat, consumides, unflat, buydat, negats, lansats, interrogat, provehit, cridat, liurat, tret, lesta, anat, anats, fatigat, cansat, entés, proppassada, perpretada, convengut.